

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансового менеджменту та страхування

ЩЕРБАТЮК Ігор Андрійович

**Система загальнообов'язкового державного
соціального страхування, сучасні проблеми та
стратегії розвитку / Compulsory state social
insurance system, current problems and
development strategies**

спеціальність: 232 - Соціальне забезпечення
освітньо-професійна програма - Соціальне забезпечення

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи СЗм-21
І. А. Щербатюк

Науковий керівник:
к.е.н., Г. М. Кулина

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **О. В. Кнейслер**

ТЕРНОПІЛЬ - 2020

АНОТАЦІЯ

Щербатюк І. Система загальнообов'язкового державного соціального страхування, сучасні проблеми та стратегії розвитку. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за спеціальністю 232 “Соціальне забезпечення”. – Західноукраїнський національний університет. Факультет фінансів та обліку. – Тернопіль, 2020.

Висвітлено сутність, принципи та завдання загальнообов'язкового державного соціального страхування. Розкрито елементну складову системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. Проведено ґрунтовний аналіз основних тенденцій розвитку і стану вітчизняної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. Запропоновано ключові стратегії модернізації та розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. Оцінено позитиви світового досвіду загальнообов'язкового державного соціального страхування та можливості їх апробації у вітчизняну практику.

Ключові слова: єдиний соціальний внесок, соціальне страхування, страхові внески, пенсійне страхування, пенсійний фонд, пенсійне забезпечення, соціальний захист.

ANNOTATION

Scherbatyuk I. Compulsory state social insurance system, current issues and development strategies. – Manuscript.

Research for the master's educational qualification in the specialty 232 “Social welfare”. – Western Ukrainian National University. Faculty of Finance and Accounting. – Ternopil, 2020.

The essence, principles and tasks of the obligatory state social insurance are covered. An elemental component of the system of compulsory state social insurance is revealed. A thorough analysis of the main trends in the development and state of the domestic system of compulsory state social insurance. Key strategies for modernization and development of the system of compulsory state social insurance are proposed. The positives of the world experience of the obligatory state social insurance and the possibility of their approbation in the domestic practice are estimated.

Keywords: single social contribution, social insurance, insurance contributions, pension insurance, pension fund, pension provision, social protection.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ.....	7
1.1. Економічна сутність, принципи та завдання загальнообов'язкового державного соціального страхування	7
1.2. Елементна складова системи загальнообов'язкового державного соціального страхування.....	18
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	25
2.1. Загальна характеристика та тенденції розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні	25
2.2. Аналіз стану вітчизняної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування.....	34
Висновки до розділу 2.....	44
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	46
3.1. Стратегії модернізації та розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування.....	46
3.2. Позитиви світового досвіду загальнообов'язкового державного соціального страхування та можливості їх апробації у вітчизняну практику.....	55
Висновки до розділу 3.....	63
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах зміни соціально-економічних орієнтирів і парадигми розвитку суспільства, посилення соціальної ризикованості та зростання напруження у соціально-трудовах відносинах важливу роль відіграє ефективно функціонуюча система загальнообов'язкового державного соціального страхування. Саме вона покликана забезпечити страховий захист і матеріальне забезпечення тих категорій населення, які втратили основні засоби до існування через нещасні випадки на виробництві, хворобу, старість, інвалідність, втрату годувальника, безробіття та ін. Це слугує підґрунтям для подальшого відновлення їх зайнятості та створення економічних і правових умов для стимулювання ефективності праці.

В Україні основою системи соціального захисту населення виступає державне соціальне страхування і здійснюється воно на засадах обов'язковості через необхідність виконання державою свого соціального призначення. Адже як свідчить практика жодна країна світу, якою б високорозвиненою вона не була, не в змозі повністю й ефективно забезпечити усім верствам населення їхніх потреб у соціальному захисті. Лише індивідуальні програми соціального страхування для окремих категорій осіб можуть посприяти цьому.

Певні позитивні зрушення у цьому контексті вже досягнуто та разом із тим існує низка питань, які вимагають негайного вирішення задля активізації еволюції та стратегічного розвитку вітчизняної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в рамках покращення матеріального забезпечення тих осіб, які мають на це відповідне право. Це стосується модифікації зазначеної системи через завершення пенсійної реформи, модернізації діяльності державних соціальних фондів у частині спрощення процедури та доступності соціальних програм підтримки. Тому комплексна розробка теоретичних і практичних питань із загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також розробка та реалізація шляхів забезпечення його стратегічного розвитку в Україні, на сьогодні, варто

оцінювати як одне із пріоритетних завдань у загальній системі заходів щодо оптимізації державної системи соціального страхування.

Дослідженням теоретико-методологічних аспектів загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні займалися такі провідні вітчизняні і зарубіжні вчені-економісти, як: С. Березіна, Л. Васечко, І. Возовик, І. Доценко, Н. Дутченко, О. Кириленко, А. Кириченко, О. Кнейслер, В. Коверза, Г. Козоріз, С. Кропельницька, Т. Соложук, А. Макаренко, Н. Мартиненко, А. Мерзляк, І. Міщук, С. Нечипоренко, Н. Похил, В. Роледерс, Ю. Романовська, Г. Трунова, І. Чебан, Н. Чудик-Білоусова та ін. Окремими питаннями механізму державного і недержавного пенсійного забезпечення, функціонування недержавних пенсійних фондів, а також забезпечення їх розвитку у вітчизняних умовах займалися такі вітчизняні науковці, як: А. Бидик, Н. Єлагін, М. Кравченко, Ю. Мохова, І. Сидор та ін.

Враховуючи теоретичну та практичну цінність сучасних досліджень загальнообов'язкового державного соціального страхування та його розвитку в Україні, особливої уваги заслуговують подальші ґрунтовні науково-практичні розробки, присвячені питанням активізації діяльності державних соціальних фондів, переходу до повноцінного недержавного пенсійного забезпечення, активізації та стимулювання соціального страхування як складової соціального пакета. Важливість цієї проблеми та недостатній рівень її розробки обумовили вибір теми випускної кваліфікаційної роботи, зумовили її актуальність, практичну та теоретичну значимість.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретико-прикладних засад системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також визначення перспектив її розвитку в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

— дослідити економічну сутність, принципи та завдання загальнообов'язкового державного соціального страхування;

- розглянути елементну складову системи загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- дослідити особливості та тенденції розвитку загальнообов'язкового страхування в Україні;
- проаналізувати сучасний стан вітчизняної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- окреслити стратегії модернізації та розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- з'ясувати позитиви світового досвіду загальнообов'язкового державного соціального страхування та можливості їх апробації у вітчизняну практику.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є система загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Предмет дослідження. Предмет дослідження – теоретико-прикладні засади функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні.

Методи дослідження. При обґрунтуванні теоретичних засад системи загальнообов'язкового державного соціального страхування використані такі методи наукового дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, системний, теоретичне узагальнення та інші. У процесі аналізу практики та проблематики функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні застосовані наступні методи наукового дослідження: аналітичний, графічний аналіз, порівняння, групування, комплексний підхід та інші. При визначенні перспектив розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні використані методи прогнозування, узагальнення, комплексний підхід, групування та інші.

Теоретико-інформаційну базу дослідження складають законодавчі акти та нормативно-правові документи України, аналітичні матеріали Міністерства соціальної політики України, монографічні дослідження, наукові статті,

матеріали науково-практичних конференцій, навчальна література, офіційні Інтернет-ресурси державних соціальних фондів.

Наукова новизна випускної кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретико-прикладних засад системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, із врахуванням світового досвіду окресленні шляхів його удосконалення з метою забезпечення ефективного соціального захисту населення та соціально-економічного зростання в країні в цілому.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що за результатами аналізу практики й оцінки тенденцій розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування визначено стратегічні вектори її модернізації.

Апробація результатів дослідження. На підставі матеріалів дослідження опубліковано дві наукові праці в збірнику наукових праць “Актуальні питання теорії і практики фінансового менеджменту, фінансових ринків та соціального забезпечення”.

Структура випускної кваліфікаційної роботи. У першому розділі дослідження з'ясовано економічну сутність, принципи та завдання загальнообов'язкового державного соціального страхування, досліджено його елементну складову. У другому розділі проаналізовано закономірності та тенденції розвитку загальнообов'язкового страхування в Україні та оцінено сучасний стан вітчизняної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. У третьому розділі випускної кваліфікаційної роботи визначено стратегії модернізації та розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування із урахуванням найкращих світових практик.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст роботи викладено на 58 сторінках комп'ютерного тексту, де містяться 9 таблиць та 12 рисунків. Список використаних джерел налічує 74 найменування.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Економічна сутність, принципи та завдання загальнообов'язкового державного соціального страхування

Ефективне функціонування держави беззаперечно вимагає від неї реалізації цілісної та скоординованої соціальної політики, спрямованої на забезпечення гідного рівня життя й достатку її громадян, гарантування їм соціального захисту і підтримки. З цією метою утворено й сформовано систему соціального страхування як результат усвідомленого застосування страхових відносин в рамках державного регулювання дії соціальних ризиків. Відтак, соціальне страхування призначається винятково для населення, яке знаходиться в певних відносинах з державою або спеціалізованими приватними компаніями [6, с. 23].

Варто наголосити, що система соціального страхування – це один із основних інститутів соціальної політики в умовах ринкової економіки, покликаний забезпечити реалізацію конституційного права громадян на матеріальне забезпечення в певних випадках. Соціальне страхування діє у всіх моделях соціальної політики, разом з тим, його масштаби і форми, співвідношення з іншими заходами соціальної підтримки, розрізняються [41, с. 56].

Щодо економічної сутності та змісту соціального страхування, то не існує єдиного усталеного його трактування, адже його часто-густо розглядають у контексті системи:

- економічних відносин;
- матеріального забезпечення;
- прав, обов'язків і гарантій (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Наукові підходи до тлумачення сутності “соціальне страхування”

Сутнісна ознака	Автор/джерело	Визначення
Як система економічних відносин	Н. М. Внукова [31]	- система економічних відносин, за допомогою якої формуються і витрачаються фонди коштів для матеріального забезпечення непрацездатних
Як система матеріального забезпечення	С. О. Крпельницька [31]	- система заходів щодо матеріального забезпечення населення в старості, на випадок захворювання чи втрати працездатності в працездатному віці, на випадок безробіття, підтримки материнства й дитинства, охорони здоров'я громадян, при виході на пенсію тощо
	Т. О. Кир'язова [31]	- система заходів щодо матеріального забезпечення населення у старості, у разі захворювання чи втрати працездатності в працездатному віці, у разі безробіття, підтримки материнства і дитинства в умовах страхової медицини, при виході на пенсію
	А. Колосок [27, с. 130]	- гарантована державою система матеріального забезпечення громадян у разі тимчасової втрати працездатності, при досягненні похилого віку, а також система інших заходів, спрямованих на матеріальне, культурно-побутове та оздоровчо-профілактичне обслуговування;
Як система прав, обов'язків і гарантій	ЗУ “Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування” від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР [43]	- система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (роботодавцем), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом

Узагальнюючи наведені у табл. 1.1 визначення економічної сутності “соціального страхування”, наголосимо, що під ним варто розуміти систему економічних відносин з приводу утворення різного виду резервів грошових і матеріальних засобів, необхідних для відшкодування збитку, надання допомоги або для соціального забезпечення у разі настання певних подій, обумовлених страховими ризиками. Воно є активною формою соціального забезпечення, яка передбачає надання соціального захисту через системи відповідних страхових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків у разі настання відповідного страхового випадку (старість, хвороба, втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття) [21, с. 17].

Розрізняють загальні та спеціальні ознаки соціального страхування, які сприяють широкому усвідомленню значення досліджуваного правового явища та тлумачать його специфічну характеристику й дозволяють з’ясувати максимально вузько його сутність.

Так, до загальних ознак соціального страхування належать: правова, економічна і соціальна.

Правова ознака соціального страхування проявляється у тому, що будь-які процеси, що виражають зміст соціального страхування, є закріпленими у нормативно-правових актах і передбачаються у їх нормах. Економічна ознака соціального страхування проявляється у тому, що соціальне страхування є важелем перерозподілу грошових коштів у суспільстві й має зв’язок із розбудовою економіки. Зміст соціальної ознаки полягає у тому, що соціальне страхування покликане забезпечити систему соціального захисту для усіх прошарків населення.

Щодо спеціальних ознак соціального страхування, то серед них виділяють такі, які окреслюють специфіку соціального страхування. Дані ознаки у своїй сукупності не властиві будь-якому іншому явищу і є унікальними. Це, зокрема: цільова, невід’ємність від трудової діяльності людини, залежність від соціального ризику, загальнонаціональні пріоритети,

імперативність, періодичність, відновлення соціально-економічної безпеки, імовірності, конкретизація соціального страхування.

Так, конкретизація соціального страхування означає, що соціальне страхування охоплює конкретну сферу суспільства – ті категорії працівників, які внаслідок настання соціального ризику перебувають у небезпечному для життя стані.

Однією з головних спеціальних ознак соціального страхування, яке відділяє його від звичайного страхування є те, що перше є невід’ємне від трудової діяльності людини. Залежність від соціального ризику як спеціальна ознака соціального страхування означає, що відносини у сфері соціального страхування не можуть виникнути без настання соціального ризику. Ознака загальнонаціональних пріоритетів соціального страхування полягає у тому, що така соціальна система покликана забезпечувати такі пріоритетні цінності у державі як належний рівень життя та здоров’я людини, її соціально-економічну безпеку.

Соціальному страхуванню властива й ознака імперативності, що вказує на неможливість зміни умов правовідносин за вільною згодою сторін, тобто обов’язковість здійснення соціального страхування на умовах і в порядку, що передбачений законом. Спеціальна ознака періодичності соціального страхування вказує на існування часових періодів у наданні соціального страхування. Така спеціальна ознака соціального страхування як відновлення соціально-економічної безпеки означає те, що соціальне страхування не просто компенсує соціальний ризик, що настав, а виконує заходи по запобіганню несприятливим результатам ризикової ситуації, їхній тривалості в подальшому.

Ознака імовірності соціального страхування полягає у тому, що попередньо неможливо точно визначити страховика. Крім сторони, невідомим також є і момент настання страхового випадку – тобто невизначено конкретний час. Цільова ознака соціального страхування полягає у тому, що відповідний фонд використовується за цільовим призначенням і використовується відповідно до нього [8, с. 299-302].

У рамках дослідження підкреслимо, що соціальне страхування набуває двох форм – обов'язкової та добровільної, порівняльну характеристику яких подано в додатку А.

За умов ефективного розвитку соціально-економічних відносин добровільна форма соціального страхування має превалювати над обов'язковою за участі самих громадян та роботодавців у ній. За умов поглиблення соціальних викликів у суспільстві чільне місце у цьому процесі належить загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, що передбачає соціальну допомогу й матеріальне забезпечення соціально вразливих верст населення від різного роду соціальних ризиків за рахунок державних соціальних гарантій. Вони забезпечуються через цільові позабюджетні (державні або суспільні) фонди. У цьому випадку реалізується принцип неповного самофінансування. На випадок дефіциту цих фондів держава надає їм допомогу з державного бюджету. Таким чином, вона виступає гарантом фінансової стійкості цих фондів і реалізації програм обов'язкового соціального страхування [31, с. 47].

Як стверджує О. Боков, запровадження загальнообов'язкового державного соціального страхування передбачає:

- створення стійкої фінансової системи для економічного захисту людини в разі настання безробіття, тимчасової втрати працездатності, вагітності та пологів, народження дитини, нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, старості та інших випадках, передбачених законодавством, за рахунок страхових внесків роботодавців та застрахованих осіб;

- формування ефективної системи управління соціальним страхуванням за участю представників трьох сторін соціального партнерства (держави, профспілок та роботодавців);

- удосконалення системи виплат та встановлення дієвого контролю за цільовим використанням коштів цільових страхових фондів [7].

Його основним призначенням є зміна основ соціального устрою в суспільстві, посилення відповідальності громадян у захисті власного соціального становища і матеріального забезпечення.

Усі ці аспекти закріплені в Законі України “Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР, відповідно до якого загальнообов’язкове державне соціальне страхування (далі ЗДСС) – це система прав, обов’язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (роботодавцем), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом [43].

Натомість в Законі України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 23 вересня 1999 року за № 1105-XIV загальнообов’язкове державне соціальне страхування розглядається як система прав, обов’язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України [48]. Чільне місце у цьому законі відведено інститутам соціального захисту – фондам соціального страхування, які засновані на особистій відповідальності індивіда, колективно-групових формах обов’язкового і добровільного соціального страхування, державної допомоги певним верствам населення.

Подібної точки зору дотримується С. Березіна, підкреслюючи, що загальнообов’язкове державне соціальне страхування представляє систему прав, обов’язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту у вигляді матеріального забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття тощо з незалежних від них обставин за рахунок накопичення грошових фондів, що

формується шляхом сплати страхових внесків, а також бюджетних та інших джерел [6, с. 25].

Як різновид правових відносин, що виникають між учасниками соціально-страхових відносин (застрахованими особами, страхувальниками, страховиками) з метою захисту соціально важливих інтересів застрахованих осіб у зв'язку з виникненням суспільно-важливих обставин (страхових випадків), які згідно з чинним законодавством України є підставою для здійснення страхових соціальних виплат за рахунок коштів страховиків (фондів ЗДСС), загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначає О. Тищенко [63, с. 200]. Відтак, застрахованими в системі ЗДСС є найманий працівник, а у випадках, передбачених законодавством, також інші особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України), на користь яких здійснюється загальнообов'язкове державне соціальне страхування [71, с. 169].

Як форму соціального забезпечення населення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування трактує О. Москаленко, зауважуючи, що воно становить собою сукупність створюваних та гарантованих державою економічних, організаційних і правових заходів, спрямованих на компенсацію або мінімізацію наслідків погіршення матеріального і соціального становища працівників, а в передбачених законом випадках – інших категорій громадян у разі хвороби, втрати працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, старості, а також у випадку настання інших, установлених законодавством страхових ризиків, за рахунок коштів страхових фондів, що формуються шляхом сплати обов'язкових страхових внесків роботодавцями, громадянами, а також інших джерел, передбачених законом надходжень, що використовуються лише за їх цільовим призначенням [38, с. 253].

Умови і порядок здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування відбувається у відповідності із законодавчо визначеними принципами, до яких належать:

1) обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, та осіб, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), громадян – суб'єктів підприємницької діяльності;

2) надання права отримання виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням особам, зайнятим підприємницькою, творчою діяльністю тощо;

3) обов'язковості фінансування страховими фондами витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг, у обсягах, передбачених законами про загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

4) солідарності та субсидування;

5) державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав;

6) забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, встановлений законом, шляхом надання пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, які є основним джерелом існування;

7) цільового використання коштів ЗДСС;

8) паритетності представників усіх суб'єктів ЗДСС в управлінні загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням [48].

Підсумовуючи зазначене вище, відмітимо, що особливостями загальнообов'язкового державного соціального страхування є:

- законодавче визначення умов і порядку його здійснення;
- передумовою його виникнення є соціальні (страхові) ризики;
- надання застрахованим особам матеріального забезпечення та соціальних послуг, визначених законом;

- імовірний характер відносин, який передбачає неможливість визначення заздалегідь конкретного страховика, час настання страхового випадку, виплат, які повинні здійснюватися у такому випадку тощо;
- обов'язковість сплати особами, визначеними законом, внеску на ЗДСС;
- фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг у сфері соціального страхування за рахунок коштів страхових фондів;
- поворотність коштів соціального страхування, що полягає в тому, що страхові платежі, які здійснювалися застрахованою особою після акумулювання їх у відповідному страховому фонді, підлягають виплаті застрахованій особі (за відрахуванням передбачених законом витрат) у разі настання страхового випадку;
- цільове використання коштів, тобто витрачання страхових ресурсів здійснюється виключно в чітко визначених випадках, що обумовлено умовами договору;
- виплати за соціальним страхуванням надаються незалежно від матеріального стану особи, але залежно від трудової діяльності особи, сплати нею внесків до страхових фондів та наявності у неї страхового стажу;
- для отримання виплат за соціальним страхуванням основною умовою є те, щоб людина була застрахована в системі державного соціального страхування [62, с. 340].

Найбільшого значення в економіці держави загальнообов'язкове державне соціальне страхування набуває, виконуючи низку функцій та забезпечують при цьому реалізацію суспільно важливих соціальних завдань (див. табл. 1.2).

Таким чином, соціально-економічне призначення загальнообов'язкового державного соціального страхування полягає у матеріальному забезпеченні та підтримці тих категорій населення, які попали у важке матеріальне становище через об'єктивні обставини, обумовлені негативним впливом різного роду соціальних ризиків.

Таблиця 1.2

Функціональне призначення загальнообов'язкового державного соціального страхування та завдання, які при цьому вирішуються*

Функції	На рівні окремої особи	На рівні держави
<i>Захисна</i>	- забезпечення відчуття фінансової захищеності	- захист від ризику (звільнення від додаткових фінансових витрат)
<i>Попереджувальна (превентивна)</i>	- зниження ймовірності настання страхових соціальних ризиків і негативних наслідків від їх прояву	
<i>Відтворювальна</i>	- компенсація матеріальних втрат внаслідок настання страхових ризиків (втрати працездатності, настання пенсійного віку, безробіття, нещасного випадку)	- забезпечення безперервності суспільного відтворення
<i>Перерозподільна</i>	- підтримка досягнутого рівня доходів населення	- перерозподіл ризиків у часі та просторі
<i>Контролююча</i>	- підвищення особистої відповідальності	- контроль над ризиками, а також за строго цільовим формуванням та використанням коштів страхових соціальних фондів
<i>Стимулююча</i>	- стимулювання ділової активності населення	- стимулювання науково-технічного прогресу
<i>Акумулююча</i>		- гарантія постійної наявності резервів
<i>Інвестиційна</i>	- переведення пенсійних збережень у інвестиції	- забезпечення економіки країни інвестиційними ресурсами
<i>Стабілізуюча</i>	- стабілізація рівня життєдіяльності працівників	- узгодження інтересів соціальних суб'єктів з системою соціального страхування

* Побудовано автором на основі [9, с. 33-34; 17, с. 77; 38, с. 139, 143].

Тим самим, в соціумі такі особи відчувають фінансову захищеність і тим самим стимулюється відновлення й стимулювання їх ділової активності. Як

результат, досягається безперервність суспільного відтворення, переведення пенсійних збережень у інвестиції тощо. Найбільшої цінності воно набуває у період економічних спадів і рецесій, у часі економічної та соціальної нестабільності. Адже за таких умов населення особливо гостро відчуває неможливість і не здатність підтримувати звичний рівень та якість життя. Відтак, основна увага приділяється державним програмам і заходам щодо зміцнення соціальної захищеності громадян, особливо через систему соціального страхування, соціальні гарантії та допомоги.

1.2. Елементна складова системи загальнообов'язкового державного соціального страхування

З метою забезпечення всебічного та ефективного загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні законодавчо закріплено наступні його елементні складові: пенсійне страхування, медичне страхування, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням, страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності, страхування від безробіття (див. рис. 1.1).

Кожен із зазначених вище видів соціального страхування передбачає надання державою певних видів матеріального забезпечення, соціальних гарантій та соціальних послуг. Зупинимось детальніше на розгляді кожного з них.

Так, пенсійне страхування “виступає як сукупність особливих замкнених перерозподільчих відносин між його учасниками з питань формування за рахунок грошових внесків цільового пенсійного фонду для надання грошової допомоги громадянам, які вийшли на пенсію” [59, с. 213]. Це є базовий інструмент вітчизняної системи соціального захисту населення, а також чи не найважливішою соціальною гарантією стабільного розвитку суспільства.

Рис. 1.1. Елементна складова загальнообов'язкового соціального страхування [35].

Це обумовлено тим, що пенсійне страхування торкається інтересів працездатного і непрацездатного чи непрацюючого населення країни. Адже як стверджує Н. Похил, обов'язком держави є певні організаційні заходи, які дають змогу поетапно, з урахуванням особливостей бюджетного наповнення, досягти відповідного рівня пенсійного забезпечення непрацюючої категорії населення країни [45, с. 234].

Згідно Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” такий вид страхування здійснюється за наступними принципами:

- законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб – підприємців;
- права на добровільну участь у зазначеній системі страхування осіб, які відповідно не підлягають такому виду страхування;
- заінтересованості кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію;
- рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- диференціації розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу);
- солідарності та субсидування в солідарній системі;
- фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за
- рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів;
- спрямування частини страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування для здійснення оплати договорів страхування

довічної пенсії і одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу;

- державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;
- гласності, прозорості та доступності діяльності Пенсійного фонду;
- обов'язковості фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних з виплатою пенсій та наданням соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим Законом;

- цільового та ефективного використання коштів;
- відповідальності суб'єктів системи за порушення норм цього Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків [49].

Що стосується страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, то на думку Г. Трунової, воно має за мету забезпечення безпечних і здорових умов праці, захист працівників від негативних наслідків професійних ризиків. Як стверджує науковець, ефективний захист у даному аспекті повинен захищати не тільки працівників, їхні сім'ї та деяких інших осіб, а й забезпечувати продуктивність праці, економічну стабільність у країні, виступати основою для економічної, соціальної безпеки та загалом бути частково мірилом національної безпеки нашої держави [64, с. 106].

Самі ж програми страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань виконують три взаємопов'язані функції:

- 1) вони сприяють (або повинні сприяти) розвитку профілактичних заходів, щоб знизити кількість нещасних випадків на виробництві та число потерпілих від професійних захворювань;

- 2) якщо нещасний випадок або професійне захворювання вже мали місце, вони підтримують процес реабілітації, спрямований на те, щоб постраждалі могли якомога швидше повернутися до своєї роботи або, якщо це неможливо, знайшли іншу роботу;

3) забезпечують відшкодування збитків, які працівники понесли у зв'язку із захворюванням або інвалідністю. Програми дозволяють знизити ризики окремих підприємств завдяки об'єднанню ризиків, з якими інакше довелося б боротися самотійно [65, с. 82; 67].

Що стосується основного призначення наступного виду соціального страхування – медичного страхування, то воно полягає у забезпеченні кращої якості надання медичних послуг і запобіганні захворюванням. Основними причинами доцільності впровадження обов'язкового медичного страхування є комплексне лікування, забезпечення медикаментів; контроль якості лікування, відповідний рівень підготовки лікарів [37]. Відтак, починаючи з 2017 р. в Україні апробується нова модель фінансування системи охорони здоров'я, яка передбачає чіткі зрозумілі гарантії держави щодо медичної допомоги, кращий фінансовий захист для громадян у випадку хвороби, ефективний та справедливий розподіл публічних фінансів та скорочення неформальних платежів [22]. В основі обов'язкового медичного страхування лежить гарантований пакет медичної допомоги, що являє собою чітко визначений набір медичних послуг та ліків, право на отримання якого мають всі громадяни країни.

Як результат, система обов'язкового медичного страхування бере під свій контроль процес надання медичної допомоги, шляхом визначення об'єму державних зобов'язань по фінансуванню медичної допомоги, а також забезпечує гарантований мінімум з однаковою належною якістю для всіх груп населення країни. Його основна мета – захист доходів застрахованих осіб у випадку настання відповідних соціальних ризиків, а саме: хвороби, що пов'язано з матеріальними витратами на лікування [66, с. 38].

Важливу роль у соціальному захисті, охороні життя та здоров'я громадян в процесі їх трудової діяльності відіграє саме загальнообов'язкове державне соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності та витратами, зумовленими похованням. Як переконаний А. Більдан, цей вид страхування “не лише захищає працюючих, а й служить механізмом суспільних інвестицій,

доходи від яких повертаються у вигляді покращення якості життя населення, стабільності суспільства, формування спонукальних мотивів до праці” [5]. Далі науковець підкреслює, що право працюючих на таких вид соціального захисту є одним із найважливіших прав людини і громадянина, що стало засобом досягнення соціальної злагоди в суспільстві.

Відтак, основними ознаками загальнообов’язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та витратами, зумовленими похованням, є:

- 1) виконання функції не тільки компенсації соціального ризику, тобто подолання несприятливих наслідків ризикової ситуації, й її попередження;
- 2) кошти на видачу допомог утворюються зі страхових внесків, що сплачуються або самими застрахованими, або власниками підприємств, де застраховані працюють;
- 3) автономність соціального страхування – це ознака розвиненого громадянського суспільства, в якому особа є незалежною від держави, а остання виступає як рівноправний соціальний партнер [16, с. 259].

Ст. 4 Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 2 березня 2000 р. № 1533-III регламентовано, що страхуванню на випадок безробіття підлягають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), включаючи тих, які проходять альтернативну (невійськову) службу, цивільно-правового договору чи на інших підставах, передбачених законом, військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової служби) та інші особи, які проходять службу та отримують грошове забезпечення, особи, які провадять незалежну професійну діяльність, фізичні особи – підприємці, члени фермерського господарства, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню на інших підставах [52].

Окреслений вид страхування є частиною загальнообов’язкового державного соціального страхування, що визначається як система прав, обов’язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання страхових послуг застрахованим особам за рахунок коштів

Фонду соціального страхування [36, с. 112]. Він базується на наступних принципах:

- надання державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав;
- обов'язковості;
- цільового використання коштів страхування на випадок безробіття;
- солідарності та субсидування;
- паритетності в управлінні страхуванням на випадок безробіття держави, представників застрахованих осіб та роботодавців;
- диференціації розмірів виплати допомоги по безробіттю залежно від страхового стажу та тривалості безробіття;
- законодавчого визначення умов і порядку здійснення [52].

Таким чином, враховуючи основні тенденції розвитку суспільства та посилення соціальної напруги, держава вживає заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення осіб на випадок безробіття з метою фінансової стабілізації їх матеріального становища.

Резюмуючи зазначене вище, відмітимо, що в сучасних умовах господарювання кожна економічна система виробила низку механізмів соціального забезпечення різних категорій населення, важливе місце з-поміж яких посіло соціальне страхування з окремими його ланками та елементними компонентами.

Висновки до розділу 1

У результаті дослідження теоретичних засад функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, приходимо до таких висновків і узагальнень.

1. Під соціальним страхуванням варто розуміти систему економічних відносин з приводу утворення різного виду резервів грошових і матеріальних засобів, необхідних для відшкодування збитку, надання допомоги або для

соціального забезпечення у разі настання певних подій, обумовлених страховими ризиками.

2. Розрізняють загальні та спеціальні ознаки соціального страхування. Так, до загальних ознак належать: правова, економічна та соціальна, тоді як до спеціальних – цільовий характер, невід’ємність від трудової діяльності людини, залежність від соціального ризику, загальнонаціональні пріоритети, імперативність, періодичність, відновлення соціально-економічної безпеки, імовірності, конкретизація соціального страхування. В сукупності вони сприяють широкому усвідомленню значення досліджуваного правового явища та тлумачать його специфічну характеристику й дозволяють з’ясувати максимально вузько його сутність.

3. Складовими компонентами системи загальнообов’язкового державного соціального страхування є: пенсійне страхування, медичне страхування, страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, страхування на випадок безробіття та страхування з тимчасової втрати працездатності та витратами, зумовленими похованням. Усі вони слугують ефективними інструментами соціального захисту тих категорій громадян, які опинились в зоні відповідного соціального ризику та згідно законодавства підлягають соціальному страхуванню.

З-поміж окреслених найбільшу вагу відведено саме пенсійному страхуванню, який дозволяє громадянам при виході на пенсію та втрати працездатності вести належний спосіб життя і мати певні ресурси на існування.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Загальна характеристика та тенденції розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні

Формування в Україні розвиненої багатокладної ринкової економіки соціального спрямування вимагає системних зрушень в усіх сферах, у т. ч. й сфері соціального страхування. Це обумовлює перехід на нові принципи функціонування соціально орієнтованого соціуму, в якому забезпечення основних прав громадян займає визначальне місце. Адже ринкові засади господарювання супроводжуються посиленням соціальної напруги, зростанням соціальних конфліктів і соціальних ризиків через втрату громадянами роботи, доходу чи працездатності. У цьому контексті відзначимо, до досі в суспільстві не розроблено кращих альтернатив соціальному страхуванню як основи системи соціального захисту населення.

Становлення вітчизняної системи соціального страхування розпочалося із набуттям статусу незалежності у 1991 р. Як стверджує О. Боков, для досягнення прийнятних параметрів соціальної захищеності населення в принципово нових умовах виникла потреба в запровадженні страхових принципів та об'єднанні на постійній і довготривалій основі зусиль держави, робітників, роботодавців, як суб'єктів, що відповідають за соціальний захист [7].

Перебудова всієї соціальної політики ґрунтувалася на принципах демократичної соціальної держави, що відповідали змісту Конституції України:

- пріоритеті прав людини та його основних свобод у поєднанні з індивідуальною відповідальністю населення за власний матеріальний добробут;
- солідарності, що обумовлена взаємозв'язками і взаємною відповідальністю суспільства та його членів;

- оптимальної підтримки і з боку держави, і з боку страхових фондів, некомерційних і недержавних структур, здатних розв'язувати багато соціальних проблем [28].

Генезис розвитку нормативно-правового забезпечення загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні подано на рис. 2.1.

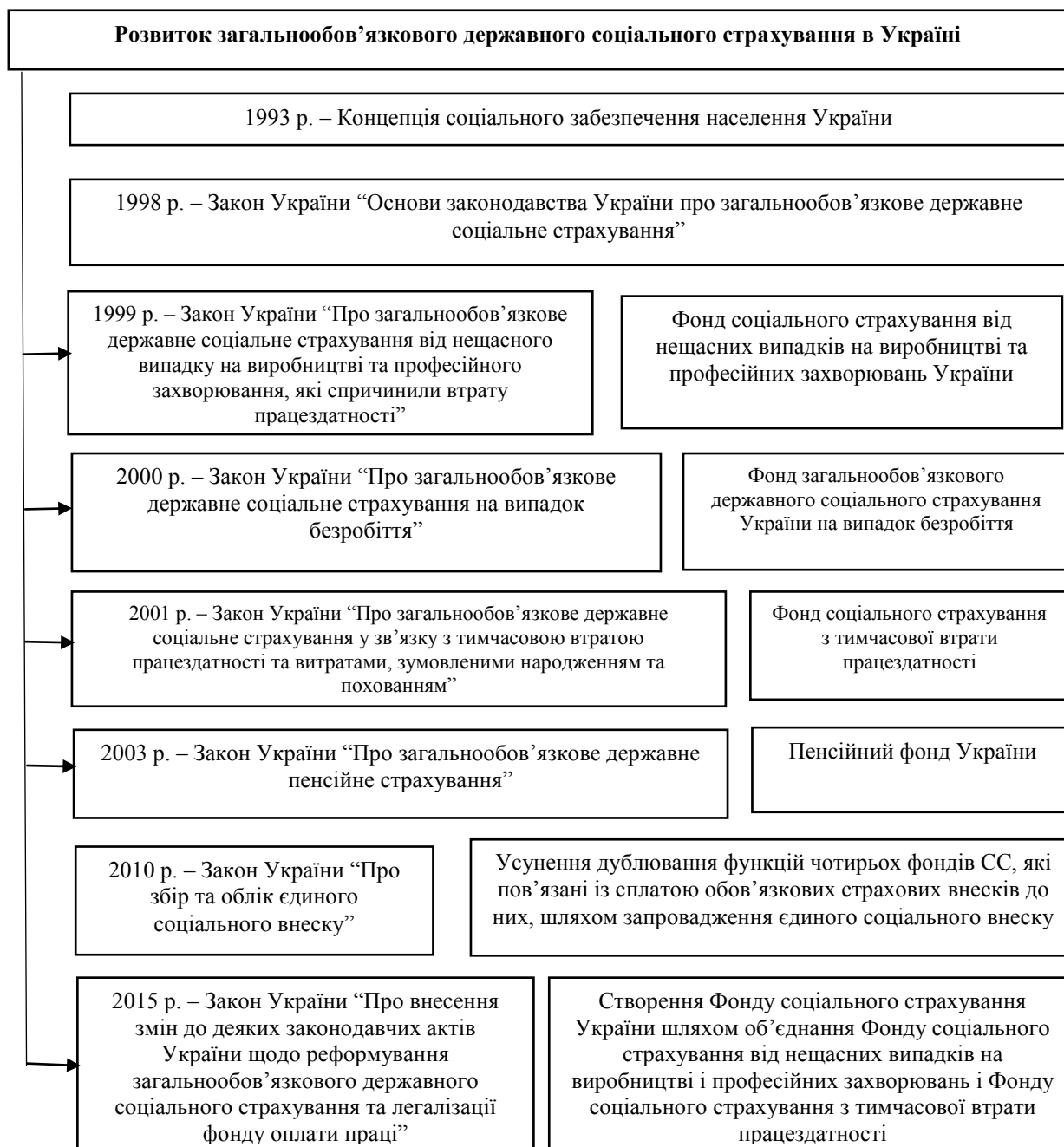

Рис. 2.1. Етапи становлення та формування загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні*

* Побудовано автором на основі [21, с. 48].

Як видно з даних рис. 2.1, в Україні функціонує три центральні органи виконавчої влади, що є потужними фінансовими та соціальними інституціями, – Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування на випадок безробіття України та Фонд соціального страхування України, на які покладено завдання реалізації державної соціальної політики та фінансування соціальних виплат і допомог. В сукупності вони відображають організаційно-адміністративне забезпечення загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Варто наголосити, що згідно статуту, фонд соціального страхування “є органом, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить акумуляцію страхових внесків, здійснює контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно з цим статутом... Фонд є некомерційною організацією, що діє на підставі статуту, який затверджується його правлінням” [6, с. 26].

Розглядаючи основні джерела надходження коштів до фондів соціального страхування, відзначимо, що з-поміж них виділяють:

- 1) кошти, які вносять суб'єкти системи соціального страхування (юридичні та фізичні особи);
- 2) штрафи та пені, одержані від порушників;
- 3) кошти, одержані як благодійність від суб'єктів господарювання, громадян, організацій тощо;
- 4) бюджетні асигнування; інші прибутки.

Характерною особливістю вітчизняної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування є те, що превалююча частина (понад 80 % відсотків) обсягу коштів, які спрямовуються у фонди, припадають на обов'язкові внески від суб'єктів господарювання підприємців і найнятих працівників. На рис. 2.1 подано динаміку сукупного розміру відрахувань

суб'єктів господарювання і працівників до соціальних фондів у вигляді єдиного соціального внеску. Останній запроваджено у відповідності із Законом України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 8.07.2010 р. за № 2464-VI. Внесок є обов’язковим і здійснюється на регулярній основі, з метою захисту застрахованих державною системою соціального забезпечення громадян [51].

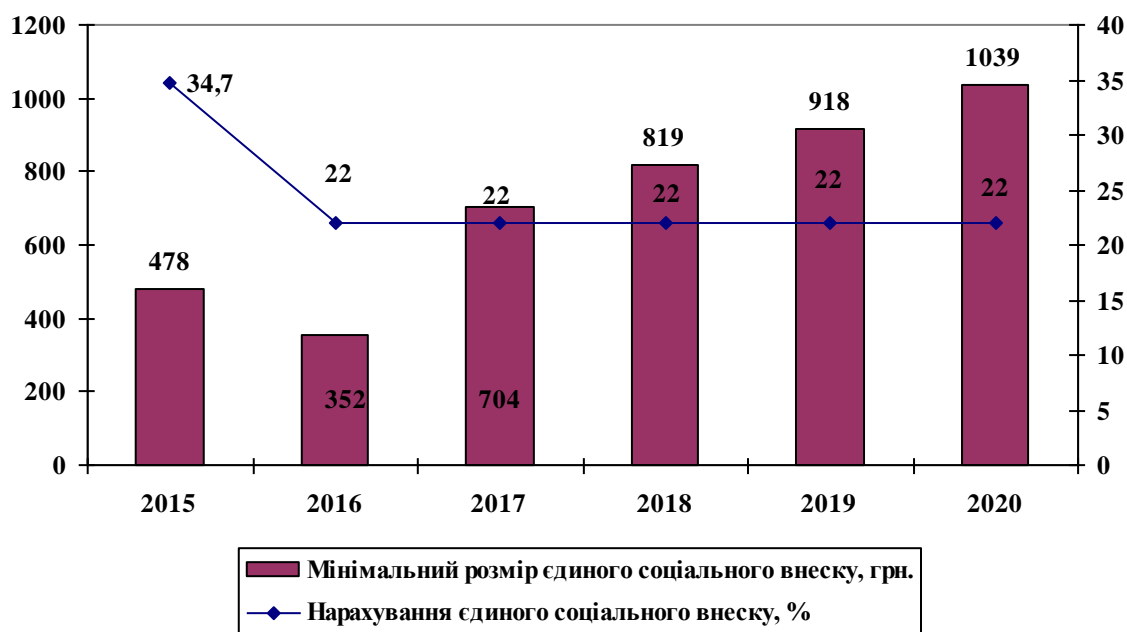

Рис. 2.1. Динаміка мінімального розміру єдиного соціального внеску та ставки його відрахувань за 2015-2020 рр. в Україні*

* Розроблено автором на основі [20; 25, с. 112; 44].

Варто наголосити, що введення єдиного соціального внеску (ЄСВ), є важливим кроком на шляху оптимізації діяльності як платників внеску, які до введення консолідованого внеску повинні були надавати звіти до чотирьох фондів, надавати чотири платіжні доручення до банку, так і самих фондів, які змушені були здійснювати схожі функції з реєстрації платників, акумуляції та контролю за надходженням внесків [32, с. 16]. Тим не менше, розподіл ЄСВ між діючими фондами не є сталою величиною і змінюється упродовж досліджуваного періоду (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Розподіл суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне
соціальне страхування за 2017-2020 рр.***

Напрями розподілу коштів ЄСВ	Постанова КМУ від 16.03.2017 р. № 145	Постанова КМУ від 19.07.2017 р. № 530	Постанова КМУ від 27.12.2018 р. № 1142	Постанова КМУ від 24.07.2019 р. № 655
Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку із безробіттям	5,8797	5,2313	5,0026	4,8058
Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, нещасними випадками на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності	10,2754	9,1472	9,3759	9,5727
Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування	83,8449	85,6215	85,6219	85,6245

* Розроблено автором на основі [46].

Як видно з даних табл. 2.1, з-поміж діючих фондів соціального страхування найбільшу частку у розподілі ЄСВ займає саме пенсійний фонд, на який покладено завдання його справляння. Як результат, такий вид державного страхування є найбільш витратним, порівняно з іншими, тому потребує залучення додаткових фінансових ресурсів. На рис. 2.2 подано динаміку доходів Пенсійного фонду України у розрізі їх джерел, з чого можна зробити висновок про тенденцію зростання обсягів дотаційних коштів із державного бюджету до Пенсійного фонду України.

Рис. 2.2. Динаміка доходів Пенсійного фонду України за 2015-2019 рр., млрд. грн.*

* Розроблено автором на основі [17].

Так, починаючи з 2015 року обсяги фактичних надходжень з державного бюджету до Пенсійного фонду України зросли в 1,92 рази (з 94,81 млрд. грн. у 2015 р. до 181,77 млрд. грн. у 2019 р.). При цьому вони складають майже половину усіх фактичних доходів досліджуваного фонду соціального страхування. При цьому, погоджуємось із твердженням Ю. Мохови та Н. Писаренко стосовно того, що сучасний рівень пенсійного забезпечення в нашій країні не забезпечує достатнього рівня життя для громадян пенсійного віку, відсутнє адекватне заміщення пенсією заробітку, втраченого громадянами у зв'язку із старістю [39, с. 469]. Так, станом на 1.01.2020 р. на обліку в Пенсійному фонді України перебувало 11,3 млн. пенсіонерів, що на 0,4 млн. осіб більше порівняно з 1.01.2019 р. (10,9 млн. пенсіонерів) [17].

Що стосується дохідної частини бюджету Фонду соціального страхування України, то його формують:

- 1) страхові внески страхувальників та застрахованих осіб у вигляді ЄСВ;

2) суми фінансових санкцій, застосованих відповідно до цього закону, інших законів до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб – підприємців за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, штрафів за недотримання законодавства про соціальне страхування, а також суми адміністративних штрафів, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за такі порушення;

3) суми неприйнятих до зарахування витрат страхувальника за соціальним страхуванням;

4) доходи від розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів Фонду;

5) капіталізовані платежі, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

б) доходи від реалізації майна, придбаного за рахунок коштів Фонду;

7) добровільні внески та інші надходження відповідно до закону [48].

Варто підкреслити, що після об'єднання в 2015 р. Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань із Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та утворення досліджуваного фонду, його дохідність лише зростала (див. рис. 2.3).

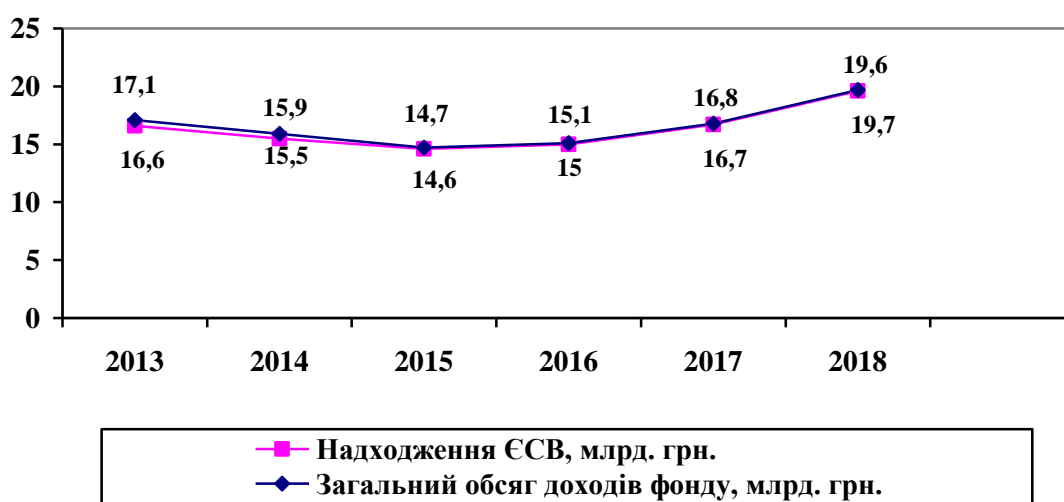

Рис. 2.3. Загальний обсяг доходів Фонду соціального страхування України за 2013-2018 рр.*

* Розроблено автором на основі [2, с. 7].

Тим не менше, як свідчать дані, у 2018 р. було заплановано доходів у розмірі 20,5 млрд. грн., тоді як фактичний їх обсяг склав 19,7 млрд. грн., а у 2017 р. їх величини склали 17 млрд. грн. та 16,8 млрд. грн. відповідно. Така тенденція демонструє перманентне недовиконання плану доходів: у 2017 році його виконано на 98%, у 2018 році – 95%.

У структурі надходжень превалюють надходження від ЄСВ. Так, у 2017 р. їх обсяг склав 16,7 млрд. грн., а у 2018 р. – 19,6 млрд. грн.

Що стосується джерел надходжень до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, то з-поміж них лівова частина припадає на надходження страхових внесків (див. рис. 2.4).

Рис. 2.4. Загальний обсяг доходів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за 2013-2020 рр.*

* Розроблено автором на основі [3, с. 7].

За даними рис. 2.4, можна зробити висновок про поступове зростання дохідної частини бюджету досліджуваного фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування, при чому вагому роль у її формуванні відведено саме страховим внескам. Водночас, фактичний високий рівень доходів у 2014 році (11 млрд. грн.) був зумовлений залишком коштів на початок року (4,6 млрд. грн.). Для порівняння, у 2015 році цей показник

становив 2,4 млрд. грн., у 2013 р. – 2,9 млрд. грн. [2]. Також відмітимо, що фактично видатки в жодному році не перевищили заплановані показники. Що стосується суттєвого зростання обсягу надходжень до фонду за 2018-2020 р., то це обумовлено ситуацією, яка складається на ринку праці та збільшенням чисельності потребуючих отримати пропоновані фондом послуги, а також додатковим виділенням коштів з державного бюджету країни.

Ще однією особливістю вітчизняної системи соціального страхування є те, що до неї належить загальнообов'язкове державне медичне страхування населення. Так, відповідно до Закону України “Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення” від 19.10.2017 р. № 2168 VIII розроблена програма державних гарантій медичного обслуговування населення (програма медичних гарантій), що визначає перелік та обсяг медичних послуг (включаючи медичні вироби) та лікарських засобів, повну оплату надання яких пацієнтам держава гарантує за рахунок коштів Державного бюджету України згідно з тарифом, для профілактики, діагностики, лікування та реабілітації у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами [47]. Механізм фінансування окресленої програми реалізується через новоутворену Національну службу здоров'я України.

Таким чином, в процесі реалізації вітчизняного загальнообов'язкового державного соціального страхування виникає сукупність економічних відносин між різними суб'єктами, які беруть участь у цих процесах:

1) економічні відносини між державними фондами соціального страхування, суб'єктами господарювання і працівниками, які сплачують внески до них;

2) між державними фондами соціального страхування і бюджетами різних рівнів (включно з державним бюджетом) щодо перерозподілу залучених коштів;

3) між державними фондами соціального страхування та розпорядниками бюджетних коштів у процесі реалізації покладених на них функцій;

4) між регіональними відділеннями державних фондів соціального страхування задля забезпечення здійснення соціальних виплат;

5) між державними фондами соціального страхування всіх рівнів та окремими групами громадян, які мають визначене законодавством право одержувати виплати;

6) між державними фондами соціального страхування та іншими відомствами, міністерствами, органами контролю;

7) між державними фондами соціального страхування та іншими суб'єктами господарювання, які надають певні послуги соціального характеру (перепідготовка, додаткова освіта для безробітних тощо) [61, с. 45].

Вони спрямовані перш за все на формування дохідної частини бюджетів досліджуваних фондів з метою виконання ними поставлених завдань.

2.2. Оцінка стану вітчизняної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування

В Україні реалізація загальнообов'язкового державного соціального страхування відбувається через державні органи управління – Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, а також недержавні фінансові організації – страхові компанії та недержавні пенсійні фонди. Зупинимось детальніше на аналізі стану та ефективності пенсійного та інших видів державного соціального страхування населення через окреслені інституції, шляхом оцінки стану вітчизняної соціальної політики.

Ключовими індикаторами ефективності соціальної політики та рівня соціальної безпеки в країні є прожитковий мінімум, середньомісячна заробітна плата, індекс споживчих цін, межа бідності за відносним критерієм та рівень бідності, а також чисельність зайнятого та безробітного населення. Динаміку наведених показників за 2016-2019 рр. в Україні подано у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Оцінка стану соціальної політики України за 2016-2019 рр.*

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. у % до 2016 р.
Прожитковий мінімум, грн.	1378,0	1600,0	1700,0	1853,0	134,47
Середньомісячна заробітна плата, грн.	4482,35	6273,45	7810,88	9223,0	205,76
Індекс на споживчі товари та послуги, %	112,4	113,7	109,8	104,1	92,61
Межа бідності, грн.	1388,1	1603,7	1744,8	1902,1	137,03
Рівень бідності, %	51,1	34,9	27,6	23,1	45,2
Чисельність зайнятого населення у віці 15–70 років, млн. осіб	16,27	16,15	16,36	16,57	101,84
Чисельність безробітних, млн. осіб	1,67	1,69	1,57	1,48	88,62

* Розроблено автором на основі [12; 44].

Як видно з даних табл. 2.2, протягом досліджуваного періоду в Україні було забезпечено збільшення прожиткового мінімуму, який є базовим соціальним стандартом, що визначає розмір державних соціальних гарантій. Розміри прожиткового мінімуму у 2019 р. порівняно з 2016 р. збільшено на 134,47%. Водночас, більше ніж удвічі (на 205,76%) зросла середньомісячна заробітна плата, яка у 2019 році склала 9223 грн., тоді як у 2016 р. – 4482,35 грн. Позитивним моментом було також скорочення рівня бідності в країні із 51,1% до 23,1%, однак вже у 2020 р. передбачається його зростання до 45% у зв'язку із важкою економічною ситуацією в державі, спричиненою пандемією COVID-19. Попри певні позитивні явища в соціальній політиці простежується вкрай низький показник межі бідності, який майже збігається із прожитковим мінімумом, встановленим законодавчо.

Зважаючи на вищезазначене, можна констатувати необхідність забезпечення подальшого розвитку та підвищення ефективності функціонування системи загальнообов'язкового соціального страхування в країні через низку глибоких системних прогалин в соціально-економічному поступі та посиленні соціальної напруги.

Першим кроком у цьому напрямку є забезпечення фінансової спроможності системи у гарантуванні соціального захисту та соціального забезпечення населення, важливим критерієм оцінки якої є співвідношення витрат на соціальне страхування і валового внутрішнього продукту (ВВП).

Аналізуючи динаміку питомої ваги витратків Пенсійного фонду України у ВВП, приходимо до висновку, що вона є неоднозначною (див. рис. 2.5).

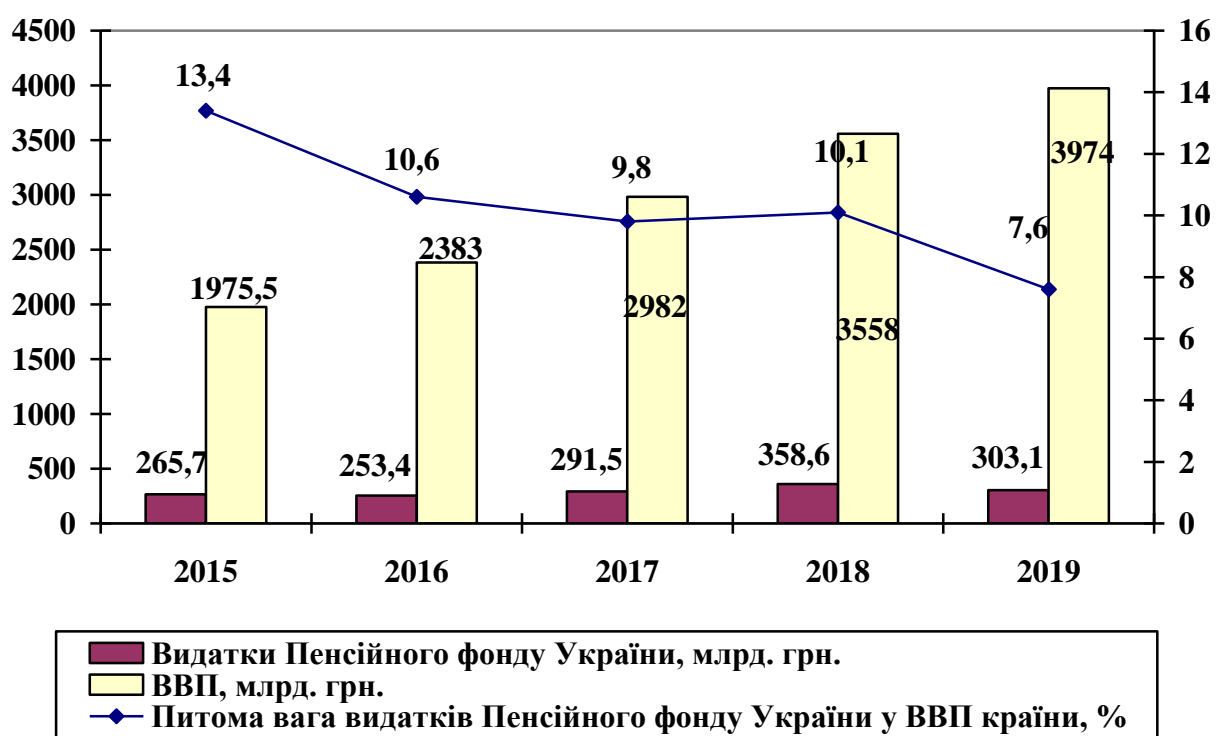

Рис. 2.5. Співвідношення витратків Пенсійного фонду України до ВВП у 2015-2019 рр.*

* Розроблено автором на основі [17].

Наведені на рис. 2.5 дані свідчать про те, що незважаючи на перманентне нарощення обсягу витратків зазначеного фонду країни, їх питома вага у ВВП

невпинно скорочувалася. У 2015 р. цей показник становив 13,4%, а вже у 2019 р. – 7,6%.

Що стосується видатків окресленого фонду соціального страхування, то їх обсяг скоротився у 2019 р. порівняно з 2018 р. у зв'язку із зменшенням чисельності пенсіонерів. Так, станом на 01.01.2016 р. чисельність пенсіонерів в Україні становила 12,29 млн. осіб, на 01.01.2017 р. – 11,96 млн осіб, на 01.01.2018 р. – 11,73 млн. осіб, на 01.01.2019 р. – 11,47 млн. осіб і на 01.01.2020 р. – 11,33 млн. осіб. У структурі пенсіонерів превалюють жінки, питома вага яких у 2019 р. склала 61,7%, а чоловіків – 38,3% відповідно.

За видами призначених пенсій чисельність пенсіонерів у 2019 р. розподілилася так:

- за віком – 8534,6 тис осіб;
- по інвалідності – 1454,5 тис осіб;
- у разі втрати годувальника – 648,6 тис осіб;
- за вислугу років – 616,0 тис осіб;
- соціальні пенсії – 77,6 тис осіб;
- довічне грошове утримання суддям у відставці – 3,4 тис осіб [17-19].

Варто наголосити, що більшість пенсіонерів отримують пенсійні виплати у розмірі від 1501 грн до 2000 грн – 3949,5 тис. осіб (34,8%) та від 2001 грн до 3000 грн – 3872,8 тис осіб (34,2%) (див. табл. 2.3).

Середній розмір пенсії по Україні на 1.01.2020 року становив 3082,98 грн. проти 2645,66 грн. на 1.01.2019 року, тобто зріс на 437,32 грн., або 16,5%. Мінімальна пенсія також зросла на 9,4% (з 1497 грн. на 01.01.2019 р. до 1638 грн. на 01.01.2020 р.) [17-19].

Найбільший середній розмір пенсії спостерігався в Донецькій (4003,06 грн.), Луганській (3712,03 грн.), Дніпропетровській (3485,38 грн.) та Запорізькій (3254,03 грн.) областях і м. Києві (4251,86 грн.). Найменшим середнім показником розміру пенсії характеризувалися Тернопільська (2384,03 грн.), Чернівецька (2457,9 грн.), Закарпатська (2463,11 грн.) та Рівненська (2584,98 грн.) області.

Таблиця 2.3

Структура пенсіонерів за розміром пенсійної виплати та середній розмір пенсійної виплати у 2019 р.*

Розмір пенсійної виплати, грн.	Чисельність пенсіонерів усіх категорій, осіб	Питома вага в загальній чисельності, %	Середній розмір пенсійної виплати, грн
понад 10000	259519	2,3	12917,13
від 5001 до 10000	1052454	9,3	6764,04
від 4001 до 5000	713132	6,3	4446,51
від 3001 до 4000	1407255	12,4	3442,53
від 2001 до 3000	3872812	34,2	2361,63
від 1501 до 2000	3949512	34,8	1832,31
до 1500	80046	0,7	940,93

* Складено автором на основі [17-19].

Характерною рисою вітчизняного пенсійного забезпечення є те, що більшість пенсіонерів отримують пенсійні виплати через банки, уповноважені на їх здійснення, що свідчить про зменшення витрат Фонду на оплату послуг з виплати та доставки пенсій. Розрахунково економія видатків Пенсійного фонду України становила близько 66,9 млн. грн. [17].

Загалом аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні засвідчив все ж існування ряду проблемних аспектів її функціонування, до яких відносимо:

- 1) низький рівень пенсійного забезпечення (більше 65% пенсіонерів отримують пенсійні виплати від 1,5 до 3 тис. грн.);
- 2) наявність значних переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників при однаковому рівні відрахувань на пенсійне забезпечення;
- 3) несвоєчасна сплата страхового збору (внесків) до Пенсійного фонду України, що зумовлює заборгованість з виплати пенсій;
- 4) розбалансування бюджету Пенсійного фонду України, адже обсяг доходів упродовж останніх років є недостатнім для здійснення передбачених видатків, що призводить до перманентного дефіциту (рис. 2.6).

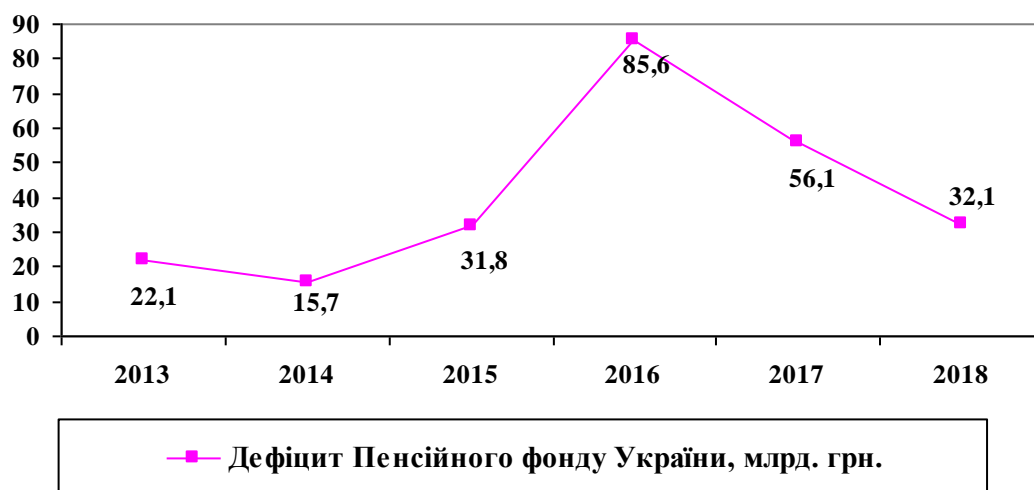

Рис. 2.6. Динаміка обсягу дефіциту Пенсійного фонду України за 2013-2018 рр.*

* Розроблено автором на основі [17].

За даними рис. 2.6 видно, що з 2013 р. дефіцит Пенсійного фонду України поступово скорочувався і в 2014 р. він склав 15,7 млрд. грн. Разом із тим, наступного року він зріс вдвічі – до 31,8 млрд. грн. Після того, як у 2016 р. було зменшено ставку ЄСВ до 22% дефіцит ПФУ стрімко зріс, досягнувши 85,6 млрд. грн. У 2017 р. його обсяг вдалося скоротити до 56,1 млрд. грн., а у 2018 р. – до 32,1 млрд. грн. Відтак, діюча солідарна система пенсійного забезпечення є також економічно необґрунтованою і фінансово неспроможною вирішити важливі питання матеріального забезпечення осіб, які мають право на пенсійні виплати.

Безумовно це обумовлює потребу у реформуванні системи пенсійного забезпечення населення з урахуванням соціально-економічних і політичних змін у суспільстві з метою посилення соціального захисту осіб, що втратили працездатність, забезпечення гідного рівня їх життя в результаті стійкого розвитку пенсійної системи [39, с. 469]. Структурні трансформації в окресленій сфері актуалізуються також на фоні скорочення кількості економічно активного населення в Україні у віці від 15 до 70 років, що наочно продемонстровано на рис. 2.7.

Рис. 2.7. Динаміка економічно активного населення та рівень його зайнятості в Україні за 2015-2019 рр.*

* Розроблено автором на основі [3; 60].

Підкреслимо, що скорочення економічної активності населення спостерігалось переважно у двох вікових групах – 15-24 та 60-70 років. Цікавим фактом є те, що у першому кварталі 2018 р. з 17,7 млн. зайнятих осіб, 90% були зайняті економічною діяльністю, що склало 16 млн. осіб), тоді як решту 10% (1,7 млн. осіб) класифікувалися як безробітні. Вже до кінця 2018 р. рівень безробіття у віці 15-70 років скоротився до 8,8%, а у 2019 р. – 8,2% [3; 60].

Позитивним явищем у сфері зайнятості є скорочення чисельності та рівня неформально зайнятого населення. Так, у 2015 р. їх частка склала 26,2%, у 2016 р. – 24,3%, у 2017 р. – 22%, у 2018 р. – 21,6% та у 2019 р. – 20,9%. Найбільшим залишався попит роботодавців на кваліфікованих робітників з інструментом (професії, що передбачають знання, необхідні для вибирання способів використання матеріалів та інструментів, визначення стадій робочого процесу, характеристик та призначення кінцевої продукції, до таких належать професії, пов'язані з видобутком корисних копалин, будівництвом і виробленням різної продукції), а найменшим – на кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (див. рис. 2.8).

Рис. 2.8. Структура працевлаштування громадян за професійним спрямуванням у 2019 р.*

* Розроблено автором на основі [3; 60].

Незважаючи на позитивну динаміку скорочення кількості безробітних в Україні та активну профорієнтаційну роботу Державної служби зайнятості, досі є значна кількість осіб, які вимагають допомоги та не можуть працевлаштуватись. Тому центрами зайнятості проводяться різного роду заходи по усуненню цих прогалин та максимально швидкому працевлаштуванню усіх потребуючих. Зокрема, у 2019 р. зазначеною службою було надано послуг 2,1 млн. осіб, що на 68 тис. осіб більше, ніж у 2018 р. При цьому, з 1 млн. осіб мали статус безробітного. 99,3% з них пройшли первинне перепрофільювання, а 62,6 % – поглиблене перепрофільювання. Упродовж року 826 тис. осіб було працевлаштовано, при чому 53% з них – до моменту надання статусу безробітного. Середня тривалість пошуку роботи в Україні у 2019 р. склала 111 днів. Позитивним явищем служить те, що за досліджуваний період збільшилась кількість роботодавців, які співпрацювали з центрами зайнятості на 206 тис. одиниць. Загалом у 2019 р. було сформовано 1153 тис. вакансій. 43 тис. осіб з поміж тих, які започаткували власну справу, продовжують підприємницьку діяльність. Вони отримали від держави одноразово допомогу

по безробіттю. 200 тис. осіб залучено до громадських (75 тис. осіб) та інших робіт (125 тис. осіб) по: благоустрою територій; впорядкуванню місць поховання; роботах на об'єктах соціальної сфери; супроводу інвалідів по зору; відбудові історичних пам'яток; допомозі сім'ям учасникам АТО [2; 60].

Відповідно, станом на 1.01.2020 р. кількість осіб, які отримують послуги склала 1022 тис. осіб. На протязі року зареєстровано 338 тис. осіб безробітних, тоді як 1,1 тис. осіб знаходяться під соціальним супроводом. Більш детально структура безробітних виглядала так:

- 1) за статтю: жінки – 52%, чоловіки 48%;
- 2) за віковими групами: до 35 р. – 30%, 35-44 р. – 29% та понад 45 р. – 41%;
- 3) за освітою: вища – 44%, загальна середня – 19% та професійно-технічна – 37% [3; 60].

Кількість вакансій склала 59 тис. одиниць, що на 577 одиниць більше, ніж у 2018 р. За розмірами заробітної плати структура вакансій наступна: мінімальна – 12%; від мінімальної до 5000 грн. – 32%; від 5001 до 7000 грн. – 25%; від 7001 до 10000 грн. – 21%; понад 10001 грн. – 10% [3; 60].

Безумовно наявність такої кількості безробітних та особливо неформально зайнятих громадян дозволяє стверджувати про наявність низки прогалин у соціальній політиці, а також важкій економічній ситуації, поглибленій пандемією 2020 року.

Не менш значимою за соціальним ефектом є діяльність Фонду соціального страхування України, страхувальниками якого у 2018 р. були 1,86 млн. фізичних осіб та 1,36 млн. юридичних осіб. Адже кількість професійних захворювань і нещасних випадків на виробництві не зменшується (див. додаток Б).

Так, загальна кількість професійних захворювань, за якими здійснювалися відповідні соціальні виплати, у 2018 році знизилася на 2,4% (або 43 випадки) порівняно з аналогічним показником 2017 року, що є позитивною тенденцією. Щодо галузевого аналізу, то добувна промисловість та

розроблення кар'єрів охоплювали близько 87% питомої ваги всіх випадків професійних захворювань, а виробництво машин та устаткування – близько 5%, тоді як усі інші галузі – від 1 до 3% питомої ваги. Також за аналізований період простежувалося помітне скорочення кількості страхових нещасних випадків по Україні (на 3%), проте кількість страхових випадків зі смертельним наслідком, навпаки, збільшилася на 5,5% [3; 60].

Водночас, відмітимо, що з 1 липня 2020 року в Україні планово збільшився розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб – з 2102 грн. до 2197 грн. Відповідно зросла сума пов'язаних з ним одноразових допомог, які фінансуються Фондом соціального страхування України для потерпілих внаслідок нещасних випадків на виробництві або професійних захворювань, а також членів їх родин, утриманцям у разі смерті працівників внаслідок виконання посадових обов'язків. Так, для осіб, у яких право на страхові виплати від Фонду настало з 1 липня 2020 року, розмір допомоги склав:

1) потерпілому внаслідок нещасного випадку на виробництві відповідно до ступеня втрати професійної працездатності (максимально 17 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб, при 100% втрати працездатності) – 37349 грн;

2) сім'ї у разі смерті потерпілого (100 розмірів прожиткового мінімуму) – 219700 грн;

3) утриманцю у разі смерті потерпілого (20 розмірів прожиткового мінімуму) – 43940 грн. Раніше ці виплати становили 35734 грн, 210200 грн і 42040 грн. відповідно [20].

Однією із видів соціальної допомоги, яка надається фондом, є допомога при народженні дитини, порядок виплати та розміри якої за останні роки не зазнали змін: допомога призначається у розмірі 41280 грн., з яких 10320 грн. складає одноразова виплата, а решта виплачується протягом наступних 36 місяців рівними частинами у розмірі 860 грн. щомісяця. У 2016-2018 рр. простежується зниження середнього розміру окресленої допомоги з 1008 грн. до 946 грн. (рис. 2.9).

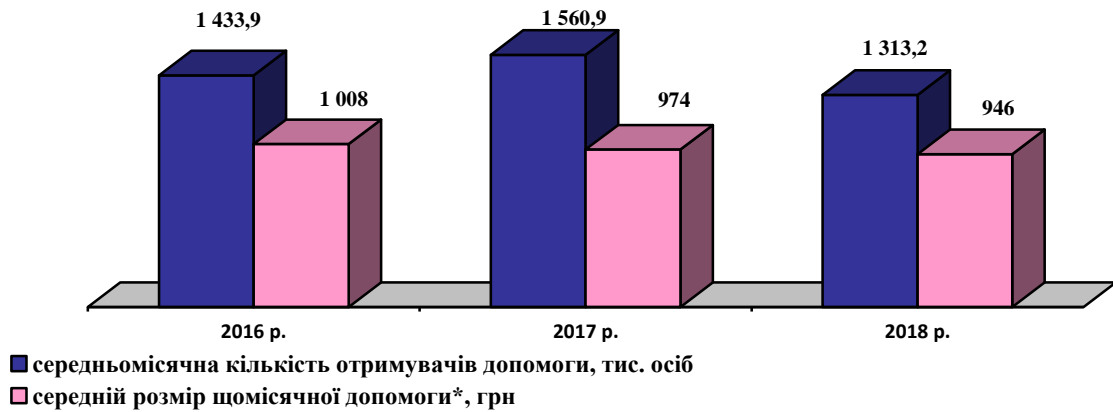

Рис. 2.9. Динаміка середньомісячної кількості отримувачів допомоги та середнього розміру щомісячної допомоги в Україні*

* Розроблено автором на основі [3; 60].

Крім того, з 1.09.2018 року всі новонароджені отримують від держави додаткову допомогу до грошових виплат – “паунок малюка”, до складу якого входить набір базових речей, необхідних для догляду за немовлям в перші тижні його життя. Завдяки отриманню даної виплати показник у 2018 році скоротився на 6,5%: серед отримувачів допомоги частка бідних за абсолютним критерієм фактично становить 59,9%, а у випадку гіпотетичної відміни допомоги він збільшився б до 66,4% [3; 60].

Резюмуючи зазначене вище, відзначимо, в Україні упродовж останніх років відбулися зміни у підходах щодо здійснення виплат у фонди соціального страхування в контексті зменшення навантаження на фонд оплати праці роботодавців. Більше того, з-поміж основних структурних інституцій, які реалізують соціальне страхування держави визначальна роль відводиться саме державному пенсійному забезпеченню. Для нього характерними є бюджетне фінансування видатків та зростання величини дефіциту бюджету.

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження практики та проблематики функціонування системи загальнообов’язкового державного соціального страхування в Україні можна сформулювати такі висновки.

1. На основі проведеного генезису становлення та формування загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні визначено три центральні органи виконавчої влади, на які покладено завдання реалізації державної соціальної політики та фінансування соціальних виплат і допомог. До них віднесено Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування на випадок безробіття України та Фонд соціального страхування України. У сфері загальнообов'язкового медичного страхування діє Національна служба здоров'я України.

2. Встановлено, що основними джерелами дохідної частини бюджетів зазначених інституцій є: страхові внески страхувальників та застрахованих осіб у вигляді ЄСВ; суми фінансових санкцій (штрафів та ін.); суми неприйнятих до зарахування витрат страхувальника за соціальним страхуванням; доходи від розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів фондів; капіталізовані платежі, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників; доходи від реалізації майна, придбаного за рахунок коштів фондів; добровільні внески та інші надходження страхувальників тощо.

3. Оцінка стану вітчизняної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування засвідчила про наявність низки проблемних моментів, які стримують її розвиток. До них належать: політичні (ескалація воєнного конфлікту та втрата частини території, поява чисельної групи громадян – внутрішньо переміщених осіб), економічні (деструктивні прояви в економіці, пандемія, неформальна зайнятість, зростання безробіття та рівня цін), соціальні (низькі соціальні стандарти, скорочення фінансування соціальних програм), демографічні (скорочення чисельності населення, старіння населення та міграція його за кордон та ін.).

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Стратегії модернізації та розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування

Важливою складовою соціально-економічного розвитку суспільства та практичної реалізації держави як соціально орієнтованої є запровадження загальнообов'язкового державного соціального страхування. Через такий інструмент соціальної політики є можливість матеріально стимулювати або ж підтримати соціально незахищені категорії громадян, а також знизити соціальну напругу та забезпечити соціальну справедливість у соціумі.

В Україні система загальнообов'язкового державного соціального страхування вимагає переосмислення основних її засад, адже як свідчить практика, існує низка проблем, які чинять стримуючий ефект на забезпечення ефективності соціального захисту громадян країни.

Перш за все це обумовлено надзвичайно високим рівнем участі держави у соціальному забезпеченні та страхуванні громадян попри надзвичайно слабку зацікавленість в її функціонуванні самого населення. Більше того, простежується перманентне збільшення вартості послуг, які надають заклади охорони здоров'я, освіти, культури при тому, що вони не відповідають світовим стандартам та мають низьку якість.

Варто наголосити, що одним із чинників, які стримують реформування системи соціального страхування в Україні є низька ефективність бюджетного управління наявними фінансовими ресурсами як головними розпорядниками, так і окремими соціальними установами. Посилене недостатністю грошових коштів для фінансування заходів у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування, особливо в частині пенсійного забезпечення, таке управління призводить до низької ефективності їх використання та посилення

недовіри громадян до таких соціальних структур. У контексті зазначеного, підкреслимо, що частково дефіцитність власних ресурсів Фондів соціального страхування обумовлена зменшенням навантаження на фонд оплати праці роботодавців з 34,7% у 2015 р. до 22% у 2016 р. і надалі. Така зміна навантаження у сторону його зниження передбачала детінізацію ринку оплати праці, однак на практиці оцінити ефективність такого рішення на сьогодні вкрай складно.

Найбільш відчутно зміну обсягу надходжень фінансових ресурсів відчув Пенсійний фонд України при його ключовій ролі у системі соціального страхування. Так, зменшення власних надходжень при одночасному збільшенні величини дотацій з державного бюджету задля покриття дефіциту Пенсійного фонду свідчить про необхідність завершення реформування пенсійної системи та активізації недержавного пенсійного забезпечення. Саме програми недержавного пенсійного забезпечення у найбільш розвинених країн світу слугують основою матеріального забезпечення осіб, які припиняють трудову діяльність у зв'язку із виходом на пенсію.

Для України характерним є також погіршення демографічної ситуації на фоні посилення міграції населення за кордон. Це ще більше поглиблює проблеми наповнення Пенсійного фонду власними фінансовими ресурсами та унеможлиблює зменшення обсягу його дефіцитності. Так, якщо станом на 1 січня 2020 р. в Україні проживало 41902416 осіб, то вже станом на 1 серпня 2020 р. їх чисельність нараховувала 41743935 осіб, тобто на 158481 особу менше [70].

Ще одним важливим фактором стримування позитивних зрушень у системі соціального страхування є наявність високого рівня інфляції та безробіття. В сукупності вони поглиблюють зростання бідності в країні та зубожіння його населення. Зокрема, у 2015 р. рівень безробіття в Україні склав 9,5%, у 2016 р. – 9,7%, у 2017 р. – 9,9%, у 2018 р. – 9,1%, у 2019 р. – 8,6% [54]. Якщо розглядати ситуацію в країні у 2020 р., то можна спрогнозувати

зростання рівня безробіття на фоні важкої економічного стану в економіці, зумовленого пандемією COVID-19.

І, нарешті, у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування існує багато виплат нестрахового характеру, що відповідно знижує її ефективність в цілому.

Відтак, вважаємо, що на часі модернізація системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, яка має базуватись на стратегії її розвитку. Остання має ґрунтуватись на принципах децентралізації системи та субсидіарності надання соціальних допомог, адресності надання соціальних допомог, зорієнтованості на задоволення потреб отримувачів соціальних допомог, рівноправності суб'єктів, що надають соціальні допомоги, незалежно від форми власності, та прозорості і підзвітності системи надання соціальних допомог [13, с. 545]. Їх характеристику подано у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Базові принципи модернізації системи загальнообов'язкового державного соціального страхування*

Принципи	Характеристика
Децентралізація системи та субсидіарність надання соціальних допомог	- передбачає базування надання соціальних допомог на рівні територіальної громади, розукрупнення великих соціальних фондів і центрів, територіальне наближення надання територіальних послуг до місця проживання або перебування її отримувачів для забезпечення збереження або відновлення трудових відносин. Посилення ролі та відповідальності органів місцевого самоврядування за якість, фінансове забезпечення, обсяг, вибір суб'єкта, що надає соціальне забезпечення;
Адресність надання соціальних допомог	- передбачає диференціацію надання соціальних допомог з урахуванням умов життя їх отримувача, адресне фінансування з місцевих бюджетів, цільову соціальну допомогу отримувачу;
Зорієнтованість на задоволення потреб отримувачів соціальних допомог	- види, форми та обсяг соціальних допомог мають бути спрямовані на розв'язання проблем і задоволення ринкового попиту на соціальні послуги, індивідуальних потреб осіб, що з певних причин втратили працездатність;

Продовж. табл. 3.1

Рівноправність суб'єктів, що надають соціальні допомоги, незалежно від форми власності	- реалізація цього принципу передбачає передусім створення для державних, комунальних і недержавних суб'єктів, що надають соціальні допомоги, рівних умов доступу до отримання фінансування з державного та місцевого бюджетів, забезпечення для них рівних умов конкуренції на ринку таких послуг, можливості укладати контракти на надання соціальних допомог, стимулювання та регулювання діяльності недержавних фондів;
Прозорість і підзвітність системи надання соціальних допомог	- процеси планування, надання соціальних допомог, моніторингу їхньої якості мають відбуватися за безпосередньою участю всіх зацікавлених сторін і відповідальних структур, включаючи самих отримувачів та їхніх представників, із реальним та широким залученням громадського контролю та незалежних інспекцій, оприлюдненням результатів перевірок, інформуванням громадян про діяльність у системі надання соціального страхування.

* Побудовано автором на основі [13, с. 545].

Стратегія модернізації чинної вітчизняної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування має охоплювати наступні ключові вектори:

1) уніфікація вітчизняного законодавства з питань соціального захисту та соціального забезпечення населення з європейськими стандартами та нормами;

2) удосконалення управлінського аспекту діючої системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в частині:

– оптимального перерозподілу компетенцій між виконавчими дирекціями (виконання поточних планів) і правліннями фондів (вирішення стратегічних завдань);

– зміни статусу наявних фондів державного соціального страхування шляхом їх уніфікації (об'єднання) в один. Це підвищить соціально-економічну ефективність управління фінансовими ресурсами новоствореного інституту (т.

званого Фонду державного соціального страхування) та покращить його інформаційну відкритість, прозорість і публічність, а також сприятиме відновленню довіри населення до такого державного утворення;

3) закріплення в компетенції діючих фондів соціального страхування право на власний розсуд використовувати вільні грошові кошти, які не відповідають вимогам адресності та мають нестраховий характер, а також встановити пряму залежність між розміром страхових виплат та внесків;

4) передача частини повноважень та завдань фондів соціального страхування на інших суб'єктів системи соціального захисту, для яких вони є більш характерними (наприклад, бюджетам всіх рівнів, Міністерству соціальної політики, благодійним фондам, громадським організаціям). Це сприятиме уникненню архаїчності та непотрібності частини напрямів роботи фондів через їх ліквідацію;

5) забезпечення систематизації та оптимізації тих напрямів діяльності, які залишаються за фондами, для усунення їх подвійного тлумачення та уникнення зловживань у цій сфері [13, с. 544];

б) зважаючи на те, що доходи населення є своєрідною соціально-економічною базою досліджуваної системи, яка забезпечує певний рівень споживання необхідних для існування людини товарів і послуг, то забезпечення їх зростання є також ключовим завданням на сьогодні. У цьому контексті варто перш за все вивести заробітну плату з тіньового сектору економіки;

7) враховуючи те, що в центрі уваги системи загальнообов'язкового державного соціального страхування є особа чи сім'я, які мають право на отримання соціальної допомоги, то варто працювати над реалізацією механізму раннього виявлення осіб та сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також створення правових, економічних та соціальних умов для функціонування і зміцнення сім'ї, поліпшення демографічної ситуації, забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в українському суспільстві [55, с. 54];

8) невід'ємною частиною системи соціального страхування є покращення системи соціального обслуговування. Перші кроки у цьому напрямку вже зроблено, а саме:

- впроваджено електронні пенсійні справи і системи централізованого призначення (перерахунку) та виплати пенсій на їх основі;

- створено умову для доступу громадян до сервісів дистанційного їх обслуговування, подання документів до Пенсійного фонду з використанням електронного цифрового підпису, доступу до інформаційних ресурсів через веб-портал електронних послуг Пенсійного фонду;

- впроваджено технології електронного формування громадян з питань пенсійного забезпечення через засоби мобільного зв'язку, електронну пошту тощо. Окреслені заходи передбачені Стратегією модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 рр. [53]. Однак у подальшому необхідно розвивати технології просування продуктів фондів соціального страхування через різноманітні технічні пристрої та програми з метою спрощення механізму їх отримання та використання. До цієї ініціативи необхідно долучати й інші фонди державного соціального страхування – Фонд соціального страхування України та Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття України;

9) сприяння розвитку молодіжних ініціатив у трудовій сфері, перепідготовки та підвищення кваліфікації молоді, її профорієнтації, запобігання негативним проявам у молодіжному середовищі [55, с. 54];

10) удосконалення державного та посилення громадського контролю за діяльністю державних та комерційних установ у сфері соціального страхування.

В Україні активно відбуваються процеси децентралізації, які необхідно спрямувати на вирішення частини соціальних проблем регіонів за рахунок [11, с. 70-71]:

- а) поліпшення якості розроблення стратегій регіонального розвитку; здійснення пошуку нових ефективних нетрадиційних механізмів подолання соціальних проблем депресивних територій;

б) забезпечення орієнтації регіональної політики на сталість соціально-економічного розвитку та саморозвиток регіону, запровадження ефективної регіональної програми сприяння розвитку підприємництва та соціальної відповідальності бізнесу;

в) організація соціального моніторингу діяльності державних та регіональних органів та органів місцевого самоврядування;

г) забезпечення підвищення ролі територіальних громад та органів місцевого самоврядування, створення ефективних механізмів їхньої участі у формуванні та реалізації регіональної політики.

В економічно розвинених країнах світу соціальне партнерство є детермінантою соціально-економічних змін і зрушень, тому вважаємо, що для того, щоб реалізовані заходи мали успіх, при їх втіленні варто враховувати інтереси усіх стейкхолдерів і соціальних партнерів. До останніх належать держава, працедавці та наймані працівники (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Напрями розвитку сфер соціального страхування з урахуванням інтересів соціальних партнерів*

Вид соціального страхування	Інтереси держави	Інтереси роботодавців	Інтереси працівників
<i>Страхування від нещасного випадку на виробництві</i>	Збільшення вимог до охорони праці, атестації робочих місць	Профілактичні заходи, перехід на нові, безпечніші технології виробництва	Покращення умов праці, зменшення термінів перебування зміни на небезпечному виробництві, збільшення відшкодувань у разі страхового випадку
<i>Страхування на випадок безробіття</i>	Створення нових робочих місць, працевлаштування соціально незахищених верств населення	Оперативність при підборі персоналу, підвищення його кваліфікації	Збільшення термінів і розмірів виплати з безробіття, швидкий пошук нових вакансій, якісна перекваліфікація

Продовж. табл. 3.2

<i>Страховання у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності</i>	Покращення демографічної ситуації	Збільшення продуктивності праці	Своєчасне відшкодування лікарняного листка
<i>Пенсійне страхування</i>	Збільшення межі пенсійного віку, впровадження трирівневої системи страхування	Зменшення навантаження на ФОП	Відповідність пенсії розміру заробітної плати працівника
<i>Медичне страхування</i>	Покращення здоров'я нації, розвиток медичної інфраструктури	Покращення ефективності використання робочого часу	Своєчасне та професійне медичне обслуговування

* Побудовано автором на основі [1, с. 32; 21, с. 143].

Відтак, досягнення поставленої мети створення високоефективної системи соціального страхування в Україні можливе при роботі в режимі діалогу щодо формування та реалізації державної політики в соціальній сфері, враховуючи існуючі домовленості між сторонами профспілок, роботодавців і органів влади при забезпеченні публічної дискусії, які стануть запорукою визначення правильних напрямків модернізації системи соціального страхування [6, с. 29].

Наприкінці можна підкреслити ще один важливий момент, який полягає в тому, що реформування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування тісно переплітається із необхідністю розвитку добровільних форм соціального страхування, в першу чергу, недержавного пенсійного страхування та запровадження другого рівня пенсійної системи (накопичувального рівня загальнообов'язкового державного пенсійного

забезпечення). Вважається, що для цього перш за все необхідно дотримуватись наступних умов:

- 1) забезпечення стійкого економічного розвитку країни, як підтверджують міжнародні експерти – не менше 3% приросту ВВП на рік;
- 2) бездефіцитність бюджету ПФ;
- 3) рівень інфляції не має перевищувати 3-5%;
- 4) забезпечення виплати пенсій у солідарній системі в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;
- 5) створення інституційних компонентів функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування;
- б) створення умов гарантування повернення та збереження коштів населення, які накопичуватимуться на другому рівні системи пенсійного страхування у разі неприйнятих дій приватних і державних накопичувальних фондів [21, с. 131-132].

В цілому Концепція реформування пенсійної системи України та Стратегія розвитку пенсійної системи України має охоплювати:

- упровадження обов'язкового накопичувального рівня пенсійного забезпечення, у відповідності до якого працівники додатково сплачують внески понад ЄСВ, тим самим формуючи обов'язкові особисті пенсійні накопичення, а при виході на пенсію – додаткове джерело фінансового забезпечення;
- актуарний аналіз параметричних та інституціональних факторів формування пенсійних прав застрахованих осіб у страховій пенсійній системі, який варто проводити відповідно до критеріїв досягнення цільових орієнтирів розвитку пенсійної системи та з урахуванням соціально-економічних індикаторів [15, с. 105];
- законодавче регламентування мінімального обсягу статутних коштів недержавних пенсійних фондів і формування багаторівневої системи гарантій збереження грошових активів;
- перманентний моніторинг і контроль за напрямками розміщення залучених пенсійних активів при гарантуванні державної відповідальності

перед вкладниками в частині збереження та повернення коштів, накопичених на персональних пенсійних рахунках у розмірі не менше від номінального обсягу, скоригованого на рівень інфляції, розробленого механізму виконання таких державних гарантій;

– введення обліку та ідентифікації платників накопичувального внеску на базі Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування;

– законодавчого визначення того, що адміністрування накопичувальних внесків здійснюватиме центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику збирання податків та ЄСВ, який має для цього необхідну організаційно-технічну інфраструктуру [15, с. 105].

Таким чином, на сьогодні питання реформування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування є одним із першочергових, що вимагає свого вирішення, адже від цього залежатиме якість соціальної політики, ефективність державних соціальних програм та рівень соціального захисту та забезпечення населення країни. У цьому контексті актуалізується потреба у вивченні світового досвіду загальнообов'язкового державного соціального страхування з метою пошуку можливостей його апробації у вітчизняну практику.

3.2. Позитиви світового досвіду загальнообов'язкового державного соціального страхування та можливості їх апробації у вітчизняну практику

В країнах з розвинутою ринковою економікою простежується формування потужної системи соціального захисту та забезпечення громадян з високоефективною інституціональною структурою. Більше того, зарубіжна практика свідчить про існування трьох моделей соціальної політики, які домінують в різних країнах – ліберальна, консервативна (корпоративна), соціал-демократична.

Так, для ліберальної моделі, яка діє в Австралії, Великій Британії, Канаді та США, соціальна підтримка громадян здійснюється за рахунок розвинених систем страхування і за мінімального втручання держави. Остання виступає регулятором певних гарантій. Консервативна модель соціальної політики розвинулась в Австрії, Італії, Німеччині та Франції. У відповідності із нею бюджетні відрахування на соціальні заходи приблизно дорівнюють страховим внескам працівників і роботодавців, основні канали перерозподілу перебувають або в руках держави, або під її контролем. Насамкінець, соціал-демократична модель соціальної політики функціонує в Данії, Нідерландах, Норвегії, Швейцарії, Швеції, Фінляндія. Основою фінансування соціальної сфери в цій моделі є розвинений державний сектор економіки, зміцненню якого не в останню чергу сприяє дуже високий рівень оподаткування [35].

Представлена диверсифікація моделей соціальної політики різних країн обумовлена рівнем соціально-економічного розвитку, національними особливостями та специфікою інститутів соціального страхування (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Специфіка інститутів соціального страхування в окремих країнах світу*

Країна	Формальні ознаки системи соціального страхування
Німеччина	Правова, фінансова, організаційна незалежність установ соціального страхування від інших органів державного управління. Кодифікація всіх законодавчих актів у сфері соціального страхування. Держава виконує функції нормотворення, нагляду і контролю діяльності відповідних установ
Велика Британія	Відсутність диференційованих, організаційно оформлених інститутів, що спеціалізуються на страхуванні окремих соціальних ризиків. Значна роль держави у гарантуванні страхових виплат, а також відчутний вплив приватного соціального страхування
Швеція	Універсальність і солідарний принцип фінансування системи соціального страхування. Значна роль держави в перерозподілі соціальних благ, високий рівень соціальних відрахувань та значні соціальні гарантії

Продовж. табл. 3.3

США	Відсутність єдиної загальнодержавної централізованої системи соціального страхування. Виплати на соціальне страхування здійснюються з фондів, що утворюються за рахунок податку на соціальне страхування, який стягується з тих, хто працює, і підприємців
Японія	Домінування державного соціального страхування, що фінансується з бюджету. Масове охоплення населення пенсійним і медичним страхуванням
Україна	Тісне переплетіння елементів соціального страхування і допомоги. Невідповідність рівня страхового навантаження рівню страхових виплат і внесеним страховим коштом

* Побудовано автором на основі [26, с. 179-180].

Визначальною рисою реалізації соціального страхування у світі є дотримання єдиного уніфікованого нормативно-правового акту, який регулює відносини в зазначеній сфері. Це, зокрема:

- в Німеччині – Соціальний кодекс;
- Болгарії – Кодекс соціального страхування;
- Франції – Кодекс соціального страхування;
- Угорщині – Акт про соціальний захист;
- Ірландії – Акт соціального добробуту;
- Португалії та Іспанії – Основний акт про соціальний захист [21, с. 138].

Для України така кодифікація та систематизація законодавства з питань соціального захисту населення безумовно є надзвичайно необхідною та важливою, щоб уникнути дублювання та неефективного використання коштів, які спрямовуються на соціальні програми та допомогу. Також це дозволило б чітко закріпити й згрупувати ті видатки, які б мали належати до соціальних у відповідності із типологією, запропонованою Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Так, база даних ОЕСР згруповує видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення за такими дев'ятьма категоріями:

- 1) піклування про літніх людей – звичайні пенсії, пенсії особам, що достроково пішли у відставку, допомога на дому та послуги за місцем проживання;
- 2) піклування про членів сімей військовослужбовців та постраждалих у катастрофах – пенсії та допомога на поховання;
- 3) допомога у разі недієздатності та тимчасової непрацездатності – послуги з догляду, допомога у разі недієздатності, допомога постраждалим від аварії на робочому місці та допомога у разі нещасних випадків, виплати у зв'язку з непрацездатністю працівників;
- 4) охорона здоров'я – видатки на лікування у стаціонарних медичних закладах та амбулаторне лікування, оплата медичних препаратів та виплати на превентивне лікування;
- 5) сім'я та діти – допомога на дитину та пільгові кредити, допомога по догляду за дитиною, допомога при вагітності та пологах, допомога самотнім батькам;
- 6) діяльність щодо розвитку ринку праці – послуги з працевлаштування, фінансування освітніх заходів для молоді та заходів із працевлаштування для непрацездатних;
- 7) соціальна підтримка в разі безробіття – допомога у разі безробіття, компенсації у разі звільнення, компенсації за дострокове звільнення, пов'язане з кон'юктурою ринку;
- 8) забезпечення житлом – грошова допомога на купівлю та найм житла;
- 9) інші заходи соціального захисту – грошова допомога, яку не можна віднести до інших категорій, призначена малозабезпеченим верствам населення (наприклад, допомога на придбання продуктів харчування чи одягу, поширена в деяких країнах, які не є членами ОЕСР), а також інші соціальні послуги та заходи соціального захисту [55, с. 51-52].

Враховуючи зазначені види видатків на соціальне забезпечення та екстраполюючи їх на вітчизняну практику отримуємо, що в Україні до видатків

на сферу соціального захисту та соціального забезпечення належатимуть видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, охорону здоров'я, забезпечення житлом окремих категорій громадян (вони проходять за іншими статтями функціональної класифікації видатків) та видатків державних цільових позабюджетних фондів.

Характерною і невід'ємною рисою світової практики щодо соціального страхування є диверсифікація страхового внеску (ставки соціального забезпечення) як для працівників, так і для роботодавців (компаній). При чому, різні розміри таких внесків обумовлені соціально-економічними умовами, рівнем доходів населення, ступенем розвитку систем соціального страхування тощо. Єдиним спільним у цьому процесі є обов'язкова сплата застрахованою особою страхових внесків. На рис. 3.1 і 3.2 подано розміри страхових внесків для працівників і роботодавців.

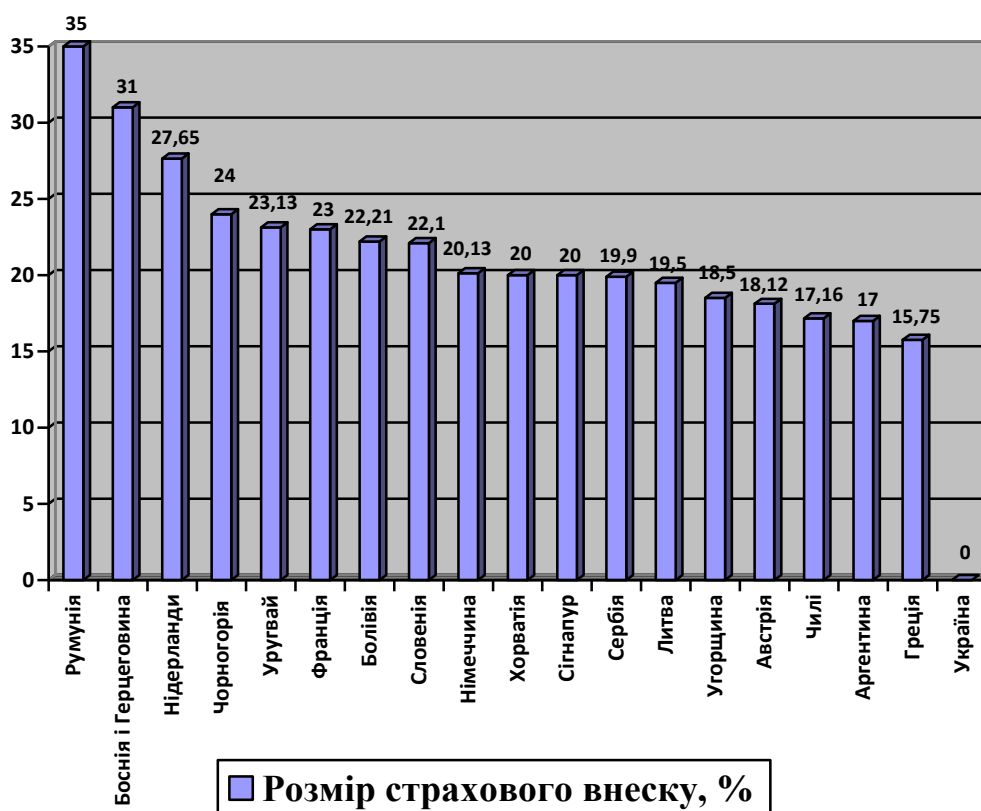

Рис. 3.1. Динаміка країн з найвищим розміром страхових внесків працівників, %*

* Розроблено автором на основі [72].

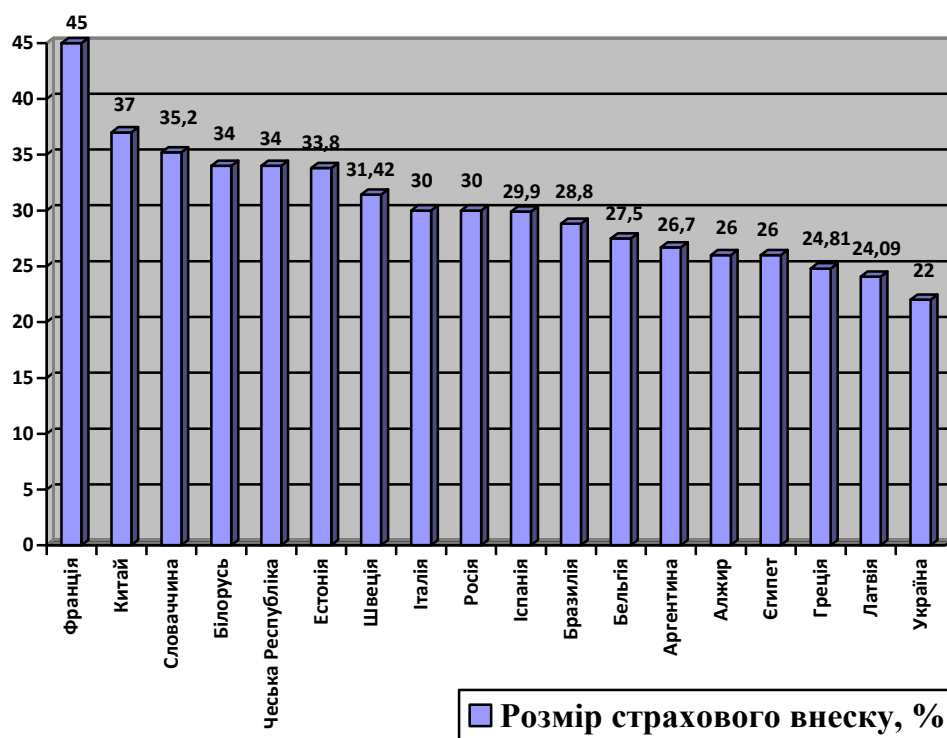

Рис. 3.2. Динаміка країн з найвищим розміром страхових внесків роботодавців, %*

* Розроблено автором на основі [73].

Якщо простежити за даними рис. 3.1. і 3.2, то можна зробити висновок, що в Україні, порівняно із багатьма країнами світу відсутні обов'язкові платежі страхових внесків самими працівниками, за виключенням добровільних форм соціального страхування. Відтак, основний тягар щодо сплати єдиного соціального внеску лягає на плечі роботодавців. При цьому величина цього внеску є доволі помірною, порівняно з іншими країнами – Францією (45%), Китаєм (37%), Словаччиною (35,2%), Білорусією та Чеською Республікою (34%), Естонією (33,8%), Швецією (31,42%), Італією та Росією (30%) та ін.

Невід'ємним елементом державного соціального страхування в провідних країнах світу є розвинений другий рівень пенсійної системи (див. табл. 3.4).

Незважаючи на сформоване нормативно-правове забезпечення в Україні щодо питань модернізації пенсійної системи, досі другий її рівень не запроваджено через низку стримуючих чинників.

Таблиця 3.4

Рівні пенсійної системи зарубіжних країн та України*

Країна	Перший рівень	Другий рівень	Третій рівень
<i>Німеччина</i>	обов'язкове пенсійне страхування	“Пенсії від підприємства”	турбота про свою старість приватним способом
<i>Франція</i>	основний пенсійний режим	обов'язкове додаткове пенсійне забезпечення	добровільні пенсійні накопичення
<i>Естонія</i>	державне пенсійне забезпечення	обов'язковий пенсійний фонд	додатковий пенсійний фонд
<i>Польща</i>	національний дохід орієнтованого пенсійного плану першого рівня	обов'язковий корпоративний план	добровільні корпоративні й індивідуальні програми
<i>Швеція</i>	загальна державна (базова) пенсія	пенсія за вислугу років	особисті пенсійні збереження
<i>Україна</i>	солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування	накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування	система недержавного пенсійного забезпечення

* Розроблено автором на основі [74, с. 280].

Погоджуємось із твердженням, що впровадження накопичувальної системи дозволить розвантажити солідарну систему, сформує індивідуальні накопичення громадян, дасть можливість залучати інвестиційний ресурс громадян на розбудову національної економіки, дасть поштовх розвитку національного фондового ринку [21, с. 129]. Більше того, це уніфікує вітчизняне пенсійне законодавство із стандартами ЄС, а також встановляться єдині норми для всіх категорій працюючих (крім, військових і наукових працівників). У цілому така практика осучаснить пенсії й державні гарантії

окремим категоріям працюючих роботодавцем у якості держави при їх працевлаштуванні.

Ще одним важливим моментом у системі пенсійного страхування є підвищення пенсійного віку та страхового стажу. Так, наприклад, у Німеччині пенсійний вік підвищувався по одному місяцю на рік. Для країн Західної Європи можливість повільного підвищення пенсійного віку обумовлена тим, що пенсійний вік у них від самого початку був встановлений на достатньо високому рівні [74]. У країнах східної Європи від самого початку пенсійний вік був суцільно нижчим, ніж у західних країнах, тому тут доводилося застосовувати прискорені темпи підвищення пенсійного віку (іноді навіть рік у рік) [30, с. 29]. Україна перейняла цю тенденцію і прискорено нарощує пенсійний вік громадян. Однак, є певне упущення у цьому процесі. Вважаємо, що підвищення пенсійного віку, по-перше, має здійснюватися повільно, а по-друге, необхідно відмовитися від гендерних відмінностей у віці виходу на пенсію.

Насамкінець, відмітимо, що в світі велика увага приділяється розвитку недержавних пенсійних фондів, які додатково до солідарної, забезпечують страхувальникам пенсійні виплати по досягненню пенсійного віку. Для України питання функціонування і розвитку недержавних пенсійних фондів досі не набуло державного значення, тому населення не спішить вкладати власні фінансові ресурси в такого роду фінансові установи. Більше того, відсутність їх в окремих регіонах практично унеможлиблює співпрацю з ними. Тому враховуючи вітчизняні реалії та зважаючи на позитивний світовий досвід загальнообов'язкового соціального страхування, необхідно:

- 1) встановити величину середнього розміру трудової пенсії по старості у розмірі не нижче 2-3 прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб, адже споживчий кошик осіб, що вийшли на пенсію та прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, мають бути адаптовані до ринкових умов;
- 2) всебічно стимулювати до активної участі працездатних громадян у реалізації своїх пенсійних прав та обов'язків;

- 3) забезпечити збереження пенсійних прав громадян при зміні країни проживання;
- 4) сприяти заміщенню трудовою пенсією за віком втраченого заробітку згідно з міжнародними стандартами;
- 5) стимулювати розвиток недержавного пенсійного забезпечення та активно пропагувати його серед населення;
- 6) уніфікувати інститут соціального страхування та законодавче його забезпечення в частині його кодифікації. Адже як зазначають О. Кнейслер та О. Камінська, трансформаційні процеси, які відбуваються в певному сегменті ринку, спрямовані на інституціоналізацію його інфраструктури через створення інституційних одиниць інфраструктури ринку, що забезпечують і обслуговують функціонування його інститутів [23, с. 195].

Висновки до розділу 3

За результатами визначення перспектив розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні приходимо до таких висновків і узагальнень.

1. Поглиблення соціального розшарування населення та назрівання соціальних викликів і загроз, обумовлених глибокою системною економічною кризою в Україні та посилені пандемією та соціальною дистанцією, окреслюють необхідність проведення глибоких реформ у соціальній сфері з метою модернізації системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. А першу чергу вони мають торкатись систематизації та приведення у відповідність міжнародним стандартам нормативно-правового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення населення, особливо щодо їх відповідності базі даних ОЕСР.

2. Зважаючи на те, що важливу роль у державному соціальному страхуванні відводиться саме пенсійному забезпеченню населення, то важливо у новій редакції Стратегії розвитку пенсійної системи України чітко регламентувати механізм запровадження другого рівня пенсійного страхування,

адже ця практика активно використовується практично у сіх країнах світу (Німеччина, Франція, Естонія, Польща, Швеція та ін.). Більше того, особливу увагу варто приділити пропагуванню недержавного пенсійного забезпечення, тим самим сформувавши високоефективний ринок недержавного пенсійного страхування.

3. Дослідження світового досвіду соціального страхування та соціального забезпечення доводить про необхідність підвищення пенсійного віку, однак це повинно відбуватись не щороку, а поступово. Також необхідно нівелювати гендерну нерівність щодо виходу на пенсію та уніфікувати соціальні інститути, які діють у зазначеній сфері та, безумовно, кодифікувати соціальне законодавство. Ця практика вже знайшла відображення в таких країнах як Німеччина, Болгарія, Франція, Угорщина, Португалія та ін.

Важливою ознакою світової практики справляння страхових внесків є те, що їх платниками можуть бути як роботодавці, так і працівники (або змішана форма). Для України основний тягар по сплаті єдиного соціального внеску лягає тягарем на плечі роботодавців. Тим не менше, ставка цього внеску не є найбільшою з-поміж інших країн світу. Найвищі величини страхових внесків характерні для таких країн світу як: Франція, Китай, Словаччина, Чеська республіка, Білорусь. Тому для вітчизняної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування важливим є перегляд основного розміру єдиного соціального внеску, бо досі про позитивний ефект від його зниження важко вести мову.

Висновки

Дослідження теоретико-прикладних засад системи загальнообов'язкового державного соціального страхування дало змогу уточнити низку наукових положень теоретичного характеру, також запропонувати практичні рекомендації, спрямовані на оптимізацію й модернізацію вітчизняної системи соціального захисту та соціального забезпечення населення за рахунок підвищення ефективності функціонування недержавних пенсійних фондів та активізації процесу введення другого рівня пенсійної системи. Результати проведеного дослідження дозволили сформулювати наступні висновки і пропозиції.

1. Успішність соціально-економічних реформ і трансформацій у соціумі визначається ефективністю системи соціального захисту його громадян, пріоритетну роль у якому відводиться загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Саме в його компетенції забезпечення соціальними послугами та допомогами тих категорій громадян, які у відповідності до чинного законодавства мають на це право. Більше того, саме на державу як соціальний інститут покладено завдання реалізації соціальної політики, спрямованої на гарантування соціальної справедливості. На основі ґрунтованого дослідження сутності загальнообов'язкового державного соціального страхування правомірно його розглядати як систему прав, обов'язків і гарантій надання соціального захисту, форму матеріального чи соціального забезпечення громадян, різновид правових відносин. Визначено функціональне призначення такої форми державного захисту населення на рівні окремої особи та на рівні держави, а також розкрито принципи, які лежать в основі механізму реалізації загальнообов'язкового державного соціального страхування.

2. Комплексне дослідження системи загальнообов'язкового державного соціального страхування дозволило схематично зобразити її елементні складові: державне пенсійне страхування; загальнообов'язкове

медичне страхування; страхування у разі тимчасової втрати працездатності та витрат, зумовлених народженням і похованням; страхування у разі нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що зумовили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття. Вони виступають ефективними інструментами соціального захисту тих категорій громадян, які опинились у зоні відповідного соціального ризику та згідно законодавства підлягають соціальному страхуванню. Розкрито особливості та основні ознаки кожної з них.

3. З'ясовано, що в Україні розвиток нормативно-правового забезпечення загальнообов'язкового державного соціального страхування відбувався поетапно. Переломним моментом у цьому процесі був 2015 р., коли відбулися структурні зміни, обумовлені зниженням розміру єдиного соціального внеску з 34,7% до 22% і трансформації Фондів соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань і соціального страхування з тимчасової втрати працездатності у єдиний Фонд соціального страхування України. Вважаємо, що окреслені зрушення у сфері державного соціального страхування є продовженням конструктивних перетворень у соціальних процесах, які відбуваються в економіко-соціальному житті соціуму.

Аналіз дохідної частини основних фондів, які реалізують загальнообов'язкового державного соціального страхування (Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування та Фонду соціального страхування на випадок безробіття) засвідчив превалювання у них надходжень страхових внесків – ЄСВ. Крім того, до доходів окреслених фондів відносять: фінансових санкцій за порушення порядку сплати страхових внесків; суми неприйнятих до зарахування витрат страхувальника за соціальним страхуванням; доходи від розміщення тимчасово вільних коштів; доходи від реалізації майна та ін.

4. Результати аналізу ключових індикаторів ефективності соціальної політики та рівня соціальної безпеки в країні (прожиткового мінімуму, середньомісячної заробітної плати, індексу споживчих цін, межі бідності за

відносним критерієм, рівня бідності та чисельності зайнятого та безробітного населення) засвідчив, що попри зростання їх абсолютних значень, у відносних вимірах вони не забезпечують належного рівня соціального захисту та забезпечення населення країни та зниження соціальної напруги.

У процесі аналізу видаткової частини Пенсійного фонду України з'ясовано, що: 1) їх питома вага у ВВП країни за 2015-2019 рр. перманентно скорочувалася (з 13,4% до 7,6%, тобто на 5,8%); 2) їх обсяг перевищує величину власних надходжень, що спричиняє його дефіцитність (у 2018 р. – 32,1 млрд. грн.); 3) несприятлива демографічна ситуація в країні та посилення міграції населення поглиблюють проблеми функціонування фонду, наслідком чого відбувається постійне збільшення пенсійного віку; 4) переважна більшість пенсіонерів отримують пенсійні виплати у розмірі від 1501 грн до 2000 грн – 3949,5 тис. осіб (34,8%) та від 2001 грн до 3000 грн – 3872,8 тис. осіб (34,2%); 5) найбільший середній розмір пенсії спостерігався в Донецькій (4003,06 грн.), Луганській (3712,03 грн.), Дніпропетровській (3485,38 грн.) та Запорізькій (3254,03 грн.) областях і м. Києві (4251,86 грн.), тоді як найменший – в Тернопільській (2384,03 грн.), Чернівецькій (2457,9 грн.), Закарпатській (2463,11 грн.) та Рівненській (2584,98 грн.) областях.

Вважаємо, що частково питання модернізації пенсійної системи можна забезпечити шляхом запровадження другого рівня пенсійної системи та активізації діяльності недержавних пенсійних фондів. На часі також є переосмислення основ інституційного забезпечення загальнообов'язкового державного соціального страхування у контексті створення єдиного соціального інституту, який би відповідав за пенсійне забезпечення і соціальне страхування громадян, кодифікація законодавства з питань соціального захисту та соціального забезпечення населення, що дозволить уникнути дублювання та підвищення ефективності адміністрування соціальних допомог.

5. Перевищення в Україні пропозиції робочої сили над її попитом обумовлюють зростання безробіття та рівня неформально зайнятого населення. Так, у 2015 р. частка останнього склала 26,2%, у 2016 р. – 24,3%, у 2017 р. –

22%, у 2018 р. – 21,6% та у 2019 р. – 20,9%. При цьому, найбільш затребуваними залишаються кваліфіковані робітники з інструментом (професії, що передбачають знання, необхідні для вибирання способів використання матеріалів та інструментів, визначення стадій робочого процесу, характеристик та призначення кінцевої продукції, до таких належать професії, пов'язані з видобутком корисних копалин, будівництвом і виробленням різної продукції), а найменшим попитом користувалися кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства.

Загалом у 2019 р. 1 млн. осіб мали статус безробітного, при чому 99,3% з них пройшли первинне перепрофілювання, а 62,6 % – поглиблене перепрофілювання. Упродовж року 826 тис. осіб було працевлаштовано, а 53% з них – до моменту надання статусу безробітного. Середня тривалість пошуку роботи в Україні у 2019 р. склала 111 днів.

Страховальниками Фонду соціального страхування в Україні у 2018 р. було 1,86 млн. фізичних осіб та 1,36 млн. юридичних осіб.

6. Стратегія модернізації вітчизняної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування має ґрунтуватись на таких базових принципах, як: децентралізація системи та субсидіарність надання соціальних допомог; адресність надання соціальних допомог; зорієнтованість на задоволення потреб отримувачів соціальних допомог; рівноправність суб'єктів, що надають соціальні допомоги, незалежно від форми власності; прозорість і підзвітність системи надання соціальних допомог. Вона має охоплювати:

1) уніфікацію вітчизняного законодавства з питань соціального захисту та соціального забезпечення населення з європейськими стандартами та нормами і його кодифікацію, яка знайшла відображення в таких країнах як Німеччина, Болгарія, Франція, Угорщина, Португалія та ін.;

2) удосконалення управлінського аспекту діючої системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в частині:

– оптимального перерозподілу компетенцій між виконавчими дирекціями (поточні плани) і правліннями фондів (стратегічні завдання);

– зміни статусу наявних фондів державного соціального страхування шляхом їх уніфікації (об'єднання) в один;

3) встановити пряму залежність між розміром страхових виплат та внесків, а також поступове підвищення пенсійного віку, а не щорічне;

4) передачу частини повноважень та завдань фондів соціального страхування на інших суб'єктів системи соціального захисту, для яких вони є більш характерними (наприклад, бюджетам всіх рівнів, Міністерству соціальної політики, благодійним фондам, громадським організаціям). Це сприятиме уникненню архаїчності та непотрібності частини напрямів роботи фондів через їх ліквідацію;

5) забезпечення раннього виявлення осіб та сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також створення правових, економічних та соціальних умов для функціонування і зміцнення сім'ї, поліпшення демографічної ситуації, забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в українському суспільстві, особливо в частині виходу на пенсію;

6) розвиток технологій обслуговування та надання соціальних допомог та послуг. Важливі кроки у цьому напрямку зроблено Пенсійним фондом України. У цій сфері необхідно активізувати діяльність недержавних пенсійних фондів щодо забезпечення пенсійного страхування громадян, а також апробування другого рівня пенсійної системи;

7) удосконалення державного та посилення громадського контролю за діяльністю державних та комерційних установ у сфері соціального страхування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков О. А. Перспективи соціального страхування в Україні: регіональний аспект. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2013. № 4. С. 29-32.
2. Аналіз діяльності Фонду соціального страхування. Квітень 2019 р. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/2019-04-17-fss-1.pdf>.
3. Аналіз діяльності Фонду соціального страхування на випадок безробіття. Вересень 2018 р. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/socialinsurance-1.pdf>.
4. Бидик А. Г. Україна потребує змішаної системи пенсійного страхування. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 20. С. 214-220.
5. Більцан А. О. Теоретичні засади та особливості функціонування Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. URL: http://www.chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2012/v3/NV-2012-v3_46.pdf.
6. Березіна С. Б. Соціальне страхування як інструмент соціального ризик-менеджменту. *Економіка та держава*. 2018. № 7. С. 22-29.
7. Боков О. Нормативно-правові засади розвитку системи соціального страхування в Україні [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01\(1\)/Bokov.pdf/](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Bokov.pdf/).
8. Боднарук М. І. Щодо питання ознак соціального страхування. *Митна справа*. 2014. № 1 (91). С. 298-302.
9. Васечко Л. І. Фінансовий механізм соціального страхування в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / Людмила Іванівна Васечко. Ірпінь, 2010. 266 с.
10. Гаманкова О. Інституційне забезпечення соціального страхування від нещасних випадків на виробництві в Україні. *Вісник Київського національного економічного університету. Серія: Економіка*. 2015. Вип. 3 (168). С. 12-18.

11. Гнидюк І., Гайдей О. Бюджетне фінансування соціального забезпечення в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2018. № 4 (89). С. 67-72.
12. Диференціація життєвого рівня населення. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/duf2010_u.htm.
13. Доценко І., Возовик І. Проблеми соціального страхування та напрями його модернізації в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 6 (23). С. 542-546.
14. Дудченко Н. В. Теоретичні аспекти функціонування системи соціального страхування. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 75-78.
15. Єлагін В., Мартиненко Н. Особливості стратегічного планування розвитку пенсійної системи в Україні. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2020. № 2. С. 101-110.
16. Єфремова Г. В. Поняття і сутність загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності. *Форум права*. 2012. № 2. С. 256-260.
17. Звіти про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2015-2019 рр. URL: <https://www.pfu.gov.ua/byudzhzet/zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny/>.
18. Звіт про чисельність пенсіонерів і суми призначених місячних пенсій станом на 01.01.2020 р. (форма 6-ПФ). URL: <https://www.pfu.gov.ua/2121585-zvit-pro-chyselnist-pensioneriv-i-sumy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-stanom-na-01-01-2020-forma-6-pf/>.
19. Звіт про чисельність пенсіонерів і суми призначених місячних пенсій станом на 01.01.2019 (форма 6 – ПФ). URL: <https://www.pfu.gov.ua/1594678-zvit-pro-chyselnist-pensioneriv-i-sumy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-stanom-na-01-01-2019-forma-6-pf/>.
20. Зріс розмір одноразових страхових виплат від Фонду. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/lvv/uk/publish/article/91582;jsessionid=1F18F8C6582AF295B1F93D65B6F288D7>.

21. Кириченко А. В. Розвиток соціального страхування в Україні : монографія. К. : ЦП “КОМПРИНТ”, 2017. 197 с.
22. Кириченко А. В. Медична реформа та запровадження обов’язкового медичного страхування. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/viewFile/11285/9889>.
23. Кнейслер О., Камінська О. Проблеми інституційно-правового забезпечення асистанської діяльності на страховому ринку України. *Світ фінансів*. 2016. № 1. С. 192-205.
24. Коверза В. С. Соціальне страхування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 5 (22). С. 85-89.
25. Козоріз Г. Г. Роль та місце соціального страхування в системі державних фінансів України. *Вісник Університету банківської справи*. 2017. № 1 (28). С. 110-117.
26. Козоріз Г. Г. Зарубіжний досвід формування ефективних інститутів соціального страхування. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. / Ін-т регіональних досліджень НАН України. 2013. Вип. 1 (99). С. 176-185.
27. Колосок А. М. Соціальне страхування в контексті становлення соціального діалогу. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 3 (81). С. 129-135.
28. Конституція України : прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. К. : Агентство «Кн. пам’яті України». 1996. 79 с.
29. Коцюбинська Є. Б. Сучасний стан соціального страхування в Україні. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2018. Вип. 2 (40). С. 33-36.
30. Кравченко М. В. Актуальні питання підвищення ефективності системи пенсійного забезпечення. *Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток*. 2019. № 1 (7). С. 27-32.
31. Кропельницька С. О., Солоджук Т. В. Соціальне страхування : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2013. 336 с.

32. Макаренко А., Нікулін А. Оцінка реформування єдиного соціального внеску в Україні. *Економіка та держава*. 2017. № 1. С. 15-18.
33. Мартиненко Н. Інституційні засади розвитку пенсійної системи України. *Вісник НАДУ. Серія: Державне управління*. 2018. № 3. С. 157-164.
34. Менеджмент соціального страхування : навч. посіб. / Л. Б. Баранник, В. В. Даценко, Л. О. Заволока, Н. М. Ткаченко. Дніпропетровськ: ДДФА, 2010. 204 с.
35. Мерзляк А. В., Бубнов А. О. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. Вип. 1 (19). С. 1-14.
[http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01\(19\)/10.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01(19)/10.pdf).
36. Міждисциплінарний словник зі страхування та ризик-менеджменту / [Р. В. Пікус, Н. В. Приказюк, О. М. Лобова та ін.]; за наук. ред. проф. Р. Пікус. К. : Логос, 2015. 508 с.
37. Міщук І., Віннічук І. Сучасний стан обов'язкового медичного страхування в Україні та шляхи його розвитку. *Адміністративне право і процес*. 2019. № 2. С. 110-114.
38. Москаленко О. В. Основні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування в умовах ринкової економіки : монографія. Харків : Юрайт, 2012. 400 с.
39. Мохова Ю., Писаренко Н. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (53). С. 468-472.
40. Надрага В. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування як механізм компенсації соціальних ризиків. *Демографія та соціальна економіка*. 2014. № 1 (21). С. 145-157.
41. Нечипоренко С. Д. Сутність та значення соціального страхування в системі соціального захисту населення. *Агросвіт*. 2017. № 6. С. 55-60.
42. Окунський А. Р. Медичне страхування в Україні: проблеми і перспективи. URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/01_203_04.pdf.

43. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text>.
44. Основні показники ринку праці (річні дані). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/arh_osp_rik_u.htm.
45. Похил Н. Шляхи модернізації загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Фінансове право. 2018. № 12. С. 234-238.
46. Про затвердження пропорцій розподілу єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 675 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-2014-%D0%BF#Text>.
47. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 р. № 2168 VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>.
48. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23 вересня 1999 року за № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>.
49. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2009 року за № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#top>.
50. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності : Закон України від 23 вересня 1999 року за № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>.
51. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 8.07.2010 р. за № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>.

52. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 2 березня 2000 р. № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>.
53. Про Стратегію модернізації та розвитку Пенсійного фонду України. URL: <https://imr.gov.ua/upravlinnya-pensijnogo-fondu-ukrajini-v-m-irpeni-kijivskoji-oblasti/3162-pro-strategiyu-modernizatsiji-ta-rozvitku-pensijnogo-fondu-ukrajini>.
54. Рівень безробіття в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/unemploy/>.
55. Роледерс В. В., Кукель Г. С. Проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та шляхи їх вирішення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 50-54.
56. Романовська Ю. А., Солоненко Л. В. Державне соціальне страхування як форма соціального захисту населення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 16. Ч. 2. С. 84-87.
57. Савченко К. М. Тенденції розвитку соціального страхування на випадок безробіття в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 2. С. 57-62.
58. Сердюк М. Ю. Особливості державного регулювання системи медичного страхування в Україні. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2017. Вип. 1 (7). URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01\(17\)/10.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01(17)/10.pdf).
59. Сидор І. П. Державне пенсійне страхування в Україні: сучасні тенденції та виклики. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2018. № 2 (66). С. 210-222.
60. Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у 2019 р. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68>.
61. Соціальне страхування : підручник / за ред. О. Кириленко та В. Толуб'яка. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2016. 516 с.
62. Тарасенко В. С. Відмінність державної соціальної допомоги від державного соціального страхування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 338-342.

63. Тищенко О. В. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні : теоретично-правові проблеми. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Сер. "Право"*. 2014. Вип. 24. Т. 2. С. 198-200.
64. Трунова Г. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання: завдання та принципи. *Трудове право*. 2017. № 10. С. 105-108.
65. Трунова Г. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання: тенденції розвитку правового регулювання. *Право та інновації*. 2017. № 3 (19). С. 82-89.
66. Трунова Г. Правові аспекти запровадження соціального медичного страхування в Україні. *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2019. № 1 (7). С. 34-39.
67. Усиление роли программ страхования в предотвращении несчастных случаев на производстве и профессиональной заболеваемости / Группа техн. поддержки по вопр. достойного труда и Бюро МОТ для стран Вост. Европы и Центр. Азии. М.: ILO, 2016. 56 с. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/europe/---rogeneva/---sro-moscow/ documents/publication/wcms_492746.pdf.
68. У схваленому проєкті бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на 2020 рік суттєво збільшено видатки на активні програми сприяння зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/novyna/u-shvalenomuy-proyektuy-byudzhetu-fondu-zagalnoobovyazkovogo-derzhavnogo-socialnogo>.
69. Чебан І. А., Абрамова А. С. Оцінка стану системи соціального страхування в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 1346-1350.
70. Чисельність населення та середня чисельність за періоди року. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ds/kn/kn_u/arh_kn2020_u.html.
71. Чудик-Білоусова Н. І. Становлення договірною регулювання соціального страхування. *Університетські наукові записки*. 2018. № 67-68. С. 158-176.
72. Social Security Rate For Employees. URL: <https://tradingeconomics.com/country-list/social-security-rate-for-employees>.

73. Social Security Rate For Companies. URL: <https://tradingeconomics.com/country-list/social-security-rate-for-companies>.

74. Rozanov A. Public pension fund management: best practice and international experience. *Asian Economic Policy Review*. 2015. № 10. P. 275–295.

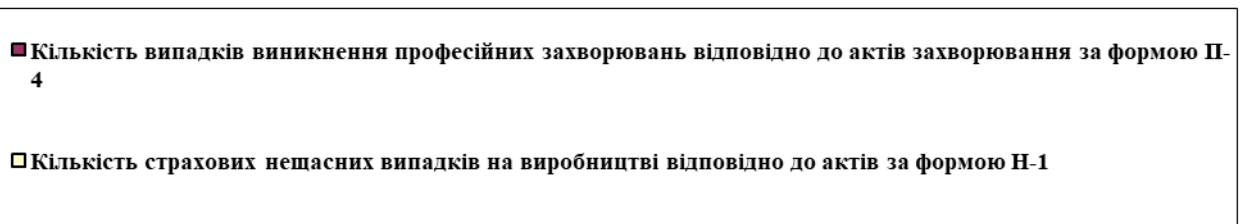
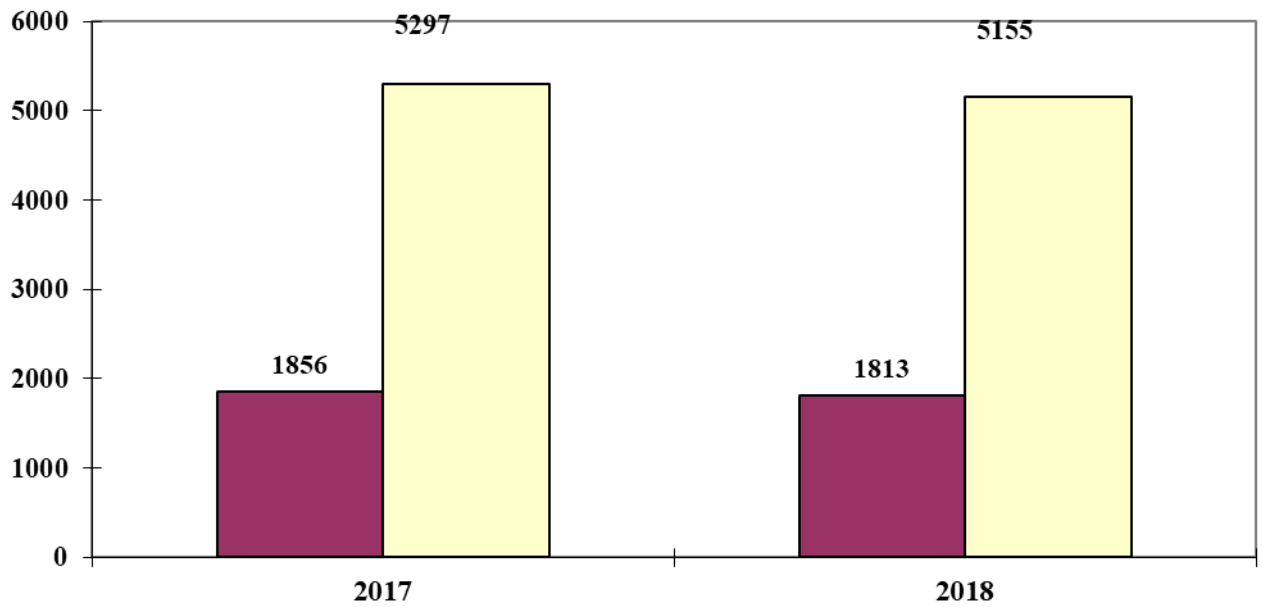
ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняльна характеристика форм соціального страхування [21, с. 18].

Види	Обов'язкове	Добровільне
Пенсійне страхування	Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування	Довготермінове пенсійне страхування (страхування додаткової пенсії)
Страхування на випадок тимчасової втрати працездатності	Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок тимчасової втрати працездатності та витратами зумовленими похованням	Страхування від нещасних випадків; медичне страхування; змішане страхування життя; довготермінове страхування життя
Страхування від нещасних випадків	Загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	Страхування від нещасних випадків; медичне страхування; змішане страхування життя
Страхування на випадок безробіття	Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття	Комерційне страхування зайнятості

Додаток Б

Динаміка кількості професійних захворювань і нещасних випадків на виробництві*

* Розроблено автором на основі [2].